

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E

HOU'EIKIM MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	10
'AHO	Pulelulu, 15 Fepueli 2017

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakaafonganga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineta

'Eiki Pal mia

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

& Kau Tau 'a 'Ene 'Afi

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai

& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute

'Eiki Minisit Lao

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

'Eiki Minisit Mo'ui

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

'Eiki Minisita Ako & Ako Ng ue

Samuela 'Akilisi P hiva

Siaosi Sovaleni.

Lord Ma'afu Tukui'aulahi

Dr. 'Aisake Valu Eke

Dr. P hiva Tu'i'onetoa

T vita Lavemaau

Sione Vuna Fa'otusia

S misi Taelangi Fakahau

Poasi Mataele Tei

Dr. Saia Ma'u Piukala

Semisi Lafu Kioa Sika

Penisimani 'Epenisa Fifita

Hou'eiki Fakaafonganga N pele

Lord Tu'i' fitu

Lord Vaea

Lord Tu'ilakepa

Lord Tu'iha' angana

Lord Tu'iha'ateiho

Lord Nuku

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Vava'u.

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Tongatapu

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 2 Vava'u.

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Ha'apai

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 2 Ha'apai

'Eiki Fakaafonganga N pele 'Eua

'Eiki Fakaafonganga N pele Ongo Niua

Kau Fakaafonganga Kakai

Fakaafonganga Fika 4 Tongatapu

Fakaafonganga Fika 12, Ha'apai

Fakaafonganga Fika 13, Ha'apai

Fakaafonganga Fika 15, Vava'u

Fakaafonganga Fika 16, Vava'u

Fakaafonganga Kakai 17, Ongo Niua

M teni Tapueluelu

Vili Manuopangai Hingano

Veivosa *Light of Life* Taka

S miu Kuita Vaipulu

'Akosita Havili Lavulavu

Sosefo Fe'aomoeata Vakati

FALE ALEA 'O TONGA

**'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 10/2017
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA**

*'Aho Pulelulu 15 Fepueli, 2017
10.00am.*

HOKOHOKO 'O E NGAUE 'A E FALE ALEA

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 04	:	KOMITI KAKATO:
		<u>4.1 Lipooti 'A'ahi Faka-Fale Alea:</u> 4.1.1 Vahenga Fili Ha'apai 12
		<u>4.2 NGAAHI TU'UTU'UNI 2016:</u> 4.2.1 Fika 5/2017: Tu'utu'uni (Fakatonutonu) ki he Tukupau 'Ekisia 2016 4.2.2 Fika 6/2017: Ngaahi Tu'utu'uni (Fakatonutonu) ki he Toutai (Kolo Mat tahi) 2016 4.2.3 Fika 7/2017: Ngaahi Tu'utu'uni ki he 'Inasi Fakapule'anga 'i he Fetongi Pa'anga Muli 2016 4.2.4 Fika 8/2017: Ngaahi Tu'utu'uni (Fakatonutonu) (Ngaahi Totongi) Ki he Ngaahi Ngaue ki he Mo'ui 2016 4.2.5 Fika 10/2017: Ngaahi Tu'utu'uni (Fakatonutonu)(Pule'i) 'o e Sino'i Pa'anga Malolo mei he Ngaue 2016 4.2.6 Fika 3/2017: Tu'utu'uni (Fakatonutonu) ki he Tute Kasitomu 2016 4.2.7 Fika 9/2017: Ngaahi Tu'utu'uni ki he Ahi 2016

		4.3 Lipooti Folau Fekau‘aki mo e Pule ‘a e Lao mo e Ngaahi Totonu ‘a e Tangata. Lonitoni, Pilitania 7 - 8 Sepitema, 2015.
		4.4 Ngaue ‘oku toloi e feme‘a‘aki ki ai: 4.4.1 Feme‘a‘aki ‘i he Ngaahi Kaveinga Fekau‘aki mo e Sipoti 2019 4.4.2 Tali mei he Pule‘anga ki he Ngaahi ‘Asenita Ngaue na‘e tuku mei He Fale Alea ki he Pule‘anga ‘i he 2015
Fika 05	:	Ngaahi Me‘a Makehe
Fika 06	:	Kelesi

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga	7
Lotu	7
Ui ‘o e Fale	7
Poaki	7
Me’a ‘a e ‘Eiki Sea	7
Tuku ho’ata p Fale Alea ‘o Tonga	8
Me’a ‘a e Sea	8
L pooti ‘A’ahi V henga Fili Ha’apai 12	9
Vakai ki he ngaahi fiema’u vivili na’e lava fakakakato he kuohili.....	10
Ola e ngaahi ng ue ki he v henga Ha’apai 12	11
Tu’unga fakafiem lie ‘i ai e langa af ‘i Ha’apai.....	11
Lava polokalama maama ma’a Koulo mo Holopeka	12
Tangike vai ma’a e v henga fili Ha’apai 12	13
Ngaahi fiema’u vivili he ta’u fakapa’anga lolotonga.....	14
Fiema’u ‘a Lifuka.....	15
Fiema’u Tongaleleka ke pule’i e totongi palau	15
Fokotu’u malava ke tokoni kau Hihifo ako lelei ‘i Tongatapu ki he fiema’u kolo.....	16
Fiema’u uafu ma’a ‘Uiha	16
Fiefia k inga Ha’apai 12 he ‘inasi he maama sola.....	18
Tokanga kihe tu’unga pisinisi taautaha ‘i Ha’apai	18
Kole ki ha uafu fo’ou ‘o Ha’apai ‘i Koulo	19
‘Ikai ha laipeli lelei ki he ngaue fekumi f nau ako Ha’apai.....	21
Mamahi’i e fatongia	24
Polokalama fa’a ma’a Ha’apai	24
Polokalama Fine Ha’apai ma’a e kakai fefine	26
Polokalama t kanga ‘a e fohé.....	28
Kole ke ‘oua to’o ma’ama’a ngaahi l pooti ‘a’ahi Fale Alea	28
Fakamamafa ko e l pooti ‘a’ahi ‘oku ‘aonga mo tokoni ki he Pule’anga	29
Fokotu’u ke ho’ata ngaahi fiema’u vivili he ‘a’ahi Fale Alea he Patiseti Pule’anga	32
Poupou lahi ki he fiema’u uafu mo e vaka ‘a Ha’apai	33

Tapou ki he Pule'anga ke fanongoa le'o kakai	34
Tali Pule'anga ki he ngali 'ikai nau tokangaekina ngaahi fiema'u vivili he 'a'ahi	34
Lolotonga ng ue Pule'anga ki he fakalelei'i uafu Ha'apai	35
Kelesi.....	36
Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga	37

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho: Pulelulu, 15 Fepueli 2017

Taimi: 1000-1010 Pongipongi

S tini Le’o: Me’a mai e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá. (*Lord Tu’ivakan*)

‘Eiki Sea: K taki Kalake fai mai e lotu e ‘Eikí.

Lotu

(Ne kau kotoa ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Falé hono hiva’i ‘o e Lotu ‘a e ‘Eikí, ‘o lava lelei ai ‘a e ouau lotu ki he pongipongi ní.)

‘Eiki Sea: K taki ‘e Kalake ‘o fai mai ‘etau tali uí.

Kalake T pile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá, ‘Eiki Pal mia mo e Hou’eiki Minisit . Tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Hou’eiki N pele ‘o ‘Ene ‘Afi kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí, kae ‘at ke fakahoko e ui ‘o e Falé ki he pongipongi ní, ‘aho Pulelulu 15 Fepueli, 2017.

Ui ‘o e Fale

(Na’e fakahoko leva heni ‘a e tali ui ‘a e kau M mipá.)

Kalake T pile: ‘Eiki Sea kole ke u to e fakaongo mu’a.

‘Eiki Sea: M 1 .

Kalake T pile: ‘Eiki Minisit Mo’ui, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano. Sea ko e ngata’anga tali ui ‘o e pongipongi ní.

Poaki

‘Oku kei hoko atu ‘a e poaki tengetange ‘a e ‘Eiki Minisit Fonuá pea ‘oku poaki mai mo e ‘Eiki Minisit Pa’anga mo e Palani Fakafonuá. To e poaki tengetange ‘a e ‘Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’angá. Poaki mai ‘a ‘Eiki N pele Tu’ilakepa mo ‘Eiki N pele Nuku pea poaki me’a t mui ‘a ‘Eiki N pele Fusitu’a. Ko e toenga ‘o e Hou’eiki M mipa ‘oku ‘ikai ke tali honau uí, ‘oku ‘i ai ‘a e tui ‘oku na me’a t mui mai p . M 1 ‘Eiki Sea.

Me’a ‘a e ‘Eiki Sea

‘Eiki Sea: M 1 . Tapu mo e ‘ fio ‘a e ‘Otua Mafimafi ‘i hotau lotolotonga. Fakatapu foki ki he ‘Ena ‘Af f ó, Kingi Tupou VI kae ‘uma’ ‘a e Ta’ahine Kuini, Kuini Nanasipau’u pea mo e Fale ‘o Ha’a Moheofo. Tapu foki ki he ‘Eiki Pal miá kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki Kapineti mo e

fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele 'o e fonuá kae 'uma' 'a e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí.

Hou'eiki m l 'aupito ho'omou laum lie lelei ki he pongipongi ní. 'Oku, ko e me'a si'i p 'oku fai ki ai 'a e hoha'a 'i he pongipongi ni. Mahalo p kapau 'e ongo atu 'a e ngaahi me'alea fakatokanga mei he Potung ue Fakafuofuá pea 'oua te mou fu'u hoha'a ki ai he ko e 'ahi'ahi p 'oku lea ko 'a e me'alea 'a e me'a fakaongo ko iá. Mahalo ko e 10 ko ia 'e Tokoni Pal mia ?

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko ia 'e Sea ko e 10 'e ki'i tési p 'a e ngaahi *siren* ko eni 'o e fakatokanga ko eni 'o e *tsunami* ka ko e tési p 'e Sea m l .

'Eiki Sea: Ko ia mahalo ko 'ene toki hoko ia 'a e *tsunami*.

Ka ko e me'a 'e taha p Hou'eiki hang p ko ia na'e fai ki ai 'a e fakatokanga 'aneafi koe'uhí p ko e to e tohi ko ena na'e tufa atu ki he, 'a e *vote* ki he *no confidence* ke'uhí ke malu'i p homou ngaahi tohi koe'uhí he 'oku te'eki ke fai ki ai ha f me'a'aki 'a e Falé ...

<002>

Taimi: 1010-1020

'Eiki Sea: Pea ko e to e tahá p koe'uhí na'e ai 'a e kole p mei taumu'a koe'uhí ke ai ha tali, pea 'oku tuku atu foki e uike ni. Ko e M nité 'oku t pile'i aí pea 'oku kole p ki taumu'a ka 'oku ai ha tali tohi, 'omai mu'a ke fai ha ng ue ki ai 'a e K mití koe'uhí ke nau *vet* pea toki ... pea kapau 'oku 'ikai pea 'oku sai p .

Tuku ho'ata p Fale Alea 'o Tonga

Ko e me'a p tahá 'oku ou kole atu p mu'a ke tau *half day* p he 'aho ni koe'uhí ko e tokotaha e kau M mipá ... koe'uhí p ko e f milí, ki he Minisit Pa'angá. Mahalo 'e lava atu 'a e Pule'angá ka ko e 'aho ni p foki 'e faka'osi ko e 'apongipongi 'oku fakahoko ai e me'afaka'eikí ki he taimi 3 efiafi. Ka ko ia 'oku faka'amu p ki he K miti S sialé, kapau te mou ki'i fakataha fakavavevave koe'uhí pe 'oku fiema'u ke ... fatongia p e Falé ke a'u tonu ki ai ke fai ha failotu pea mo e f milí. Pea 'oku ou 'ilo p 'oku mea'i p he Hou'eiki Kapinetí. Pea ko ia 'oku ou kole p ke tau *half day* p 'i he 'aho ni, ko e h p me'a 'oku lava 'i he pongipongi ni, koe'uhí he 'oku lahilahi p ngaahi fatongia kehe.

Ka 'i he 'ene peh kuo u kole p mu'a ke tau liliu 'o **K miti Kakato**.

Na'e me'a hifo leva 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea pea me'a hake 'a e Sea K miti ki hono me'a'anga.

Me'a 'a e Sea

Sea K miti: Tapu ki he 'Eiki Pal miá, 'Eiki Tokoni Pal mia, pea peh ki he kau Minisit e Kapinetí. Fakatapu heni ki he kau Hou'eiki N pele 'a 'Ene 'Afió pea peh foki ki he kau Fakafofonga e Kakaí. Hou'eiki m l mu'a e kei fakalaum lie 'a langi, tau to e a'usia e fu'u 'aho fakakoloa ko eni mo e ngaahi tapuaki kuo t ki hotau fonuá. Ka tau fakahoko ngaahi hotau fatongia

ma'a e Pule'anga 'o Tupou kae 'uma' 'a Hou'eiki. Ka ki mu'a ia, kuo u fie loto p ke vahevahe atu e ki'i me'atokoni faka'ahó ke tau 'inasi ai ke fakataumu'a ki ai 'etau fononga 'i he 'aho ni. *"Pea ko 'eni ko hoku lotó ke mou loto fakat kilalo, mo anganofu mo angavaivai, pea ako'i ngofua pea mohu 'i he k taki mo e fa'a k taki fuoloa pea anga fakapotopoto 'i he me'a kotoa p , pea faivelenga ma'u ai p 'i he tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá. Pea kole 'a e ngaahi me'a kotoa p 'oku 'aonga ke mou ma'ú, ko e me'a fakalaum lie mo e me'a fakatu'asino fakatou'osi. Pea fakafeta'i ma'u ai p ki he 'Otuá koe'uhí ko e me'a kotoa p 'oku mou ma'ú."* Ko e ki'i huluhulu ia ki he langa ng ue 'a e Hou'eiki e K miti Kakató. Tau hoko mai ki he'etau 'asenitá. Tau fanongoa 'a e le'o 'o Ha'apai 12, ke ne fakahoko mai 'a e 4.1.1 V henga Fili 'A'ahi Fale Alea. Me'a mai Fakafongoa.

L pooti 'A'ahi V henga Fili Ha'apai 12

Vili Hingano: M 1 'Eiki Sea. Kole ke u fakatapu ki he 'Otuá Mafimafi 'oku ne 'afio 'i hotau lotolotonga. Tapu ki he Hau e fonuá, Tama ko Kingi Tupou VI, tapu ki he Ta'ahine Kuini, Kuini Nanasipau'u mo hona Falé. Tapu atu ki he 'Eiki Pal mia 'o Tonga, 'Eiki Tokoni Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki Kapinetí. Tapu atu ki he t pile 'a e Hou'eiki 'o e fonuá, kae 'uma' 'a hoku kaung Fakafongoa 'o e Kakaí, kae 'at mo e motu'a ni ke tongia e fatongia kuo fokotu'u 'i he'etau 'asenitá ke fakakakato atu 'a e L pooti 'A'ahi Fale Alea 'o e V henga Ha'apai 12 ki he faha'i ta'u 2016/2017.

Sea 'oku ou fiefia lahi 'aupito 'i he pongipongi ni pea u ma'u 'a e m fana 'i he motu'a ni ke fokoutua atu ke fakakakato 'a e fatongia ko eni, ka ki mu'a ia 'oku fakam l atu e motu'a ni ki he Feitu'u na koe'uhí ko e faingam lie ko eni. Kuo u tui na'e lele atu e motu'a ni 'i he ki'i fatongia pea ko 'eku toki foki mai eni ka 'i hono fakatoloi mai 'o e l pooti ke u a'u maí, 'oku ai e fakam l lahi 'aupito koe'uhí ko e faingam lie ko ia.

Sea ko e ... kuo u tui 'oku 'i mu'a p 'iate kimoutolu Hou'eiki 'a e l pooti ko eni e vahefonua V henga Fili Ha'apai 12, pea na'e 'i ai e ngaahi kaveinga lalahi 'e 4 na'e fokotu'u 'i he fakahoko 'a e 'a'ahi ko eni pea neongo ko e ki'i taimi na'e 'omai ai ke fai ai e 'a'ahi Sea pea mo hono founá, na'e 'ikai ko e founa anga maheni eni, ka na'e feinga p 'a e motu'a ni pea mo hoku hoa ng ue kuo vahe'i mai he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá ke fakakakato e fatongia ko eni ki he lelei taha 'e ala lavá. Pea ko e ngaahi kaveinga eni 'e 4 na'e fai ki ai e sio 'i he 'a'ahi ko eni:

1. Fiema'u ke fai ha sio ki mui ki he ta'u kuo maliu atú ko e h e tu'unga 'o e ngaahi fiema'u vivili 'a e vahefonuá kuo a'usiá.
2. Sio atu kimu'a ki he ta'u fakapa'anga hokó pe ko e ta'u fakapa'anga lolotonga ia, ko e h e ngaahi fiema'u vivili 'a e vahefonuá 'oku fai ki ai e 'amanaki mo e faka' naua ke fai 'a hono t kolo'i ki he fakalalakala 'o e vahefonuá.
3. 'Oku ai e v sone ki he ongo polokalama ko ena 'oku ui ko e Fa'a Ha'apai, pea mo e Fine Ha'apai.
4. Ko e polokalama t kanga 'etau fohé.

'A ia 'e toki fakaikiiki p ia 'i loto Sea 'i he l pooti ko eni, ka ko e anga eni e ngaahi kaveinga lalahi 'e 4 na'e fai ki ai 'a e ng ue mo e ki'i 'a'ahi 'i he taimi nounou ko eni na'e 'omai ko eni. Sea hang ko ia ko 'eku lave 'anenaf ko e fakam l p ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá ko e 'uhingá ko e 'omai e faingam lie ke fakakakato ai 'a e 'a'ahi ko eni, neongo 'oku 'ikai ko e founa anga maheni eni e ng ué, ka 'oku fakam l lahi ki he 'Eiki Sea e Fale Aleá koe'uhi ko e kei 'omai e

faingam lie ke kei 'omai e le'o 'o vahe motú Sea ke a'u mai ki he Fale Alea 'o Tongá pea mo e Pule'angá.

Ko hono uá, ko e 'oatu ai p 'a e fakam l ki he ongo pule fakavahe 'o e ongo vahe ko ia 'i he V henga Ha'apai 12, 'a ia ko e Vahe Lifuká pea mo e Vahe 'Uihá, kae 'uma' e kau 'ofisakolo kotoa p . Koe'uhi ko e ikuna 'o e 'a'ahi ko ení na'e makatu'unga ia 'i he ng ue fakataha na'e fai mo kinautolu ki he fokotu'utu'u 'a e taimi pea mo e feitu'u pea mo hono 'omai e k ingá ki he 'a'ahi ko ení. Pea 'oku 'oatu 'a e fakam l kiate kinautolu ko e 'uhingá ko 'enau fai mai 'a e tafa'aki ko ení ke fakakakato ai 'a e polokalama pea mo e 'A'ahi Fale Alea ko ia 'o e ta'u lolotongá.

Sea ko e tolú p , 'oku ou loto p ke fie fakahounga'i p mo faka'ilonga'i e ki'i motu'a, ko e ta'u 'aki eni 'e 2 e fai 'a e 'a'ahi ko ení, pea ko e ki'i motu'a ko ení ko ia 'oku hoko ia ko e faka'uli vaka pe ko hono ki'i vaka 'oku fai ai e fatongia ko eni e Fale Aleá he ongo fo'i ta'u 'e 2 ko eni 'o e 'a'ahi ko ení. 'Oku mahu'inga ke fakatokanga'i Sea he ko e 'uhingá he ko e fefononga'aki ko eni 'oku fai ko e fai ia 'i he tahi moana. 'Ikai ke fai ia 'i 'uta. Pea 'oku ou fie faka'ilonga'i 'a e fatongia mamafa 'oku fuesia he ki'i motu'a ko ení ke fai p ha fakam l kiate ia koe'uhi ko e taimi ko 'oku mau heka atu ai ki he vaká, mau tau atu p 'o m l l ki ai, tokotaha ko ení 'oku ne 'ilo ki he taimi ki he tahi, ki he feitu'u pea mo e ngaahi fakamatata matangi kotoa p pea mo e anga e ngaahi peau ki he kolo 'oku ne hanga 'e ia 'o taimi'i 'emau folau ki ai ko e 'uhingá ko e tu'unga ko ia 'o Ha'apai. Pea 'oku ou fai 'a e fakam l ki he tokotaha ko ení Sea koe'uhi ko e ng ue lahi mo e ng ue mahu'inga 'oku ne fai ki hono fakahaofi 'emau mo'uí 'i he ngaahi fe'alu'aki ko eni 'i he ngaahi kongatahi ko ia 'o e vahefonua Ha'apai. 'Oku mou mea'i p 'e moutolu Sea, 'oku 'i ai 'a e ongo kolo 'e 2 'i Ha'apai, ko e ongo kolo faingata'a eni 'a e tu'uta atu ki ai ha folau. Pea ko e kolo 'e taha 'i ho v hengá Sea, pea ko e kolo 'e taha 'i he v henga e motu'a ni. Pea ko e tokotaha faka'uli ko ení 'oku ne 'osi hanga 'e ia 'o ako'i ...

<003>

Taimi 1020-1030

Vili Hingano: ... 'ilo e fakamatata 'ea, fakamatata ki he tahi, pea mo e taimi ke fai ai 'a e t 'uta ki he kolo ko eni. Pea 'oku peh Sea 'a e fakam l ki he tokotaha ko eni 'oku ne hanga 'o tokanga'i mai 'a e tafa'aki ko ia 'i he anga 'o e fefolau'aki, pea 'oku falala'anga 'aupito 'a e tokotaha ko eni 'i he ng ue ki tahi, malu pea hao 'a e ngaahi folau kuo fai.

Vakai ki he ngaahi fiema'u vivili na'e lava fakakakato he kuohili

Sea hang ko ia na'a ku lave atu hoko atu 'i he peesi 5, na'e fai 'a e sio ki mui ki he ta'u kuo fai 'a e s tu'a mei ai, ko e h 'a e ngaahi ng ue kuo ikuna. 'Oku ou tui p 'oku kei mea'i p 'e he Hou'eikí ko e 'a'ahi Fale Alea ko na'e 'uluaki fakahoko 'i he 14/15/16, Sea na'e 'omai 'e he motu'a ni 'a e fo'i fiema'u vivili p 'e taha 'a e kolo, h na'a ku tui ko e fo'i ta'u 'e 4 ko ení kapau 'e lava 'a e fo'i fie ma'u vivili kotoa p 'i he ta'u takitaha 'a e kolo takitaha, 'oku ou tui 'oku 'aonga 'a e ng ue.

Pea ko e lisi ko ena 'i he peesi 5 Sea, 'oku 'i ai 'a e fo'i 'aitemi ai 'e 9, ko e ngaahi ng ue eni kuo fakaikuna pea fakaola 'oku 'ikai ke kau heni 'a e ngaahi ng ue ia ko kuo fai ki he ngaahi Potung ue p ko ia 'a e Pule'anga.

Ola e ngaahi ng ue ki he v henga Ha'apai 12

Ko e ola eni ia 'a e ng ue p ko ki he ngaahi t kuikolo ko ia 'i he v hengá Sea, pea ko e 'uluakí Sea, pea ko e 'uluá 'oku ou tui me'a hifo p Hou'eikí ki ai, 'a ia na'e fai 'a e fakatangi ki he 'Eiki Pal mia pea mo e 'Eiki Tokoni Pal mia kae 'uma' 'a e Hou'eiki K pinetí, 'uhingá ko e tu'unga na'e 'i ai 'a e vahefonua Ha'apai 'i he 2014, na'e faka'ofa 'aupito ko e 'uhingá ko e toki 'osi ia 'a e matangi saikolone. Pea na'e fai 'a e fakatangi ko e 'uhingá ke totongi 'a e ako 'a e f nau ko ia pea mei Ha'apai, pea na'e tali 'i he laum lie lelei pea ne fakakakato 'a e fatongia ko eni Sea, neongo 'oku 'ikai ko ha taha ...ko e sikolasipi ia ko eni k na'e 'ikai ko ha fu'u fiema'u vivili eni ia fakakolo, k ko e fakavahe eni ia tu'unga 'i he me'a na'e hoko ki he vahefonua, pea na'e vivili 'a e fiema'ú ko e 'uhingá 'oku 'ikai ke 'i ai h ma'u pa'anga fe'unga, hala 'a tahi 'i he fo'i taimi ko ia, hala 'a 'uta 'i he fo'i taimi ko ia, ko e me'a p na'e hoko na'a mau faka'amu ke tokoni mai 'a e Pule'angá ke totongi 'emau ako.

Tu'unga fakafiem lie 'i ai e langa af 'i Ha'apai

Sea ko e a'u hifo ki he fika 2, 'a ia ko e fika 1 mo e fika 2 ne meimei fakataha p 'ena tu'u ko e 'uhingá ko e tu'unga ko na'e 'i ai 'a e vahefonua 'i he 'aho ko iá hili 'a e saikolone, 'a ia na'e fiema'u 'e he ngaahi kolo kotoa p 'i he vahe Ha'apai Hahake kau ai 'a e konga 'o e 'elia 'o e Feitu'u na Sea, 'a e faka'amu ko eni ke fakapapau'i 'a e tu'unga 'o e ng ue ko ia 'i he af . Pea 'oku ou tui Sea ko e ngaahi kolo kotoa p 'i hoku v henga pea mo e ngaahi kolo mei Ha'apai Hahake 'oku cover 'e he Feitu'u na, ...ko e fiema'u vivili taha eni 'i he 'aho ko iá, ko e 'uhingá ko e tulungia mo e la' ina mo e tukuhausia 'a e k inga ko e 'uhingá ko e tu'unga na'e 'i ai 'a e ng ue. K ko e tu'unga ko eni 'oku 'i ai 'a e ng ue Sea 'oku fakafiem lie 'aupito 'a e tu'unga ko eni 'oku 'i ai 'a e ng ue. Neongo 'oku 'i ai p fanga ki'i loto 'oku kei tataka 'i he tu'unga 'o e ng ue na'e tonu ke peh mo peh mo peh , pea na'e tonu ke u kau au 'i he me'a ko , k kuo 'omai p ki'i me'a ko , k ko ene fakak toa Sea 'oku 'i ai 'a e tu'unga fakafiem lie 'aupito 'i he ng ue ko ia 'i he af . Pea 'oku ou tui 'oku faka'osi'osi atu 'a e ng ue ko ia, k 'oku 'i ai 'a e faka'amu ke fai mo kakato kae lava si'i ngaahi f mili 'o a'usia 'a e t puaki ko ia.

Sea 'oku 'i ai 'a e fakam l ia heni ko e 'uhingá ko e ongo 'apiako 'e 2 'i Ha'apai 'a ia ko e 'Apiako ko S sefo, pea mo Tailulu. Na'e fai 'a e fakatangi ki he Pule'angá pea na'e fai 'a e fakatangi ki he Pangik ko ia 'o 'Esiá pea na'e tali 'a e kole ko ia 'o kau 'a e ongo 'apiako ko eni 'i hono fakalelei'i ko e 'uhinga ko e maumau na'e hoko ki ai. 'Uhinga foki na'e fai ai 'a e fakatangi ko ení Sea he ko e meimei ko e tokoni kotoa p na'e 'alu ia ki he ako na'e 'alu ia ki *Ha'apai High School*.

'Oku ou tui p au Sea 'oku ke 'osi mea'i p 'e koe 'oku ta 'i he k miti ko iá, pea ko e me'a 'oku fai ai 'a e fiefia makehe ko eni 'o fokotu'u 'i he l pooti ko eni Sea na'e si'i lavengam lie mo lavengamon ongo 'apiako ko eni 'i he ng ue ko eni, pea 'oku 'i ai 'a e fiefia 'i he ongo puleakó mo e kau faiakó kae 'uma' 'a e f nau ko e 'uhingá ko e fakakau atu 'a e ongo 'api ako ko eni 'i he ng ue ko eni 'i he fakalelei'i koe'uhí ko e af na'e hoko.

Sea ko e fika 3, 'oku fokotu'u mai p ia 'i he l pooti ko eni Sea ko e 'uhingá na'e fai 'a e ng ue ki ai, na'e 'osi *pledge* mai 'e he Pule'angá 'omai 'a e fo'i ua kilu ke fai'aki 'a e ng ue ko eni ki he *foreshore* ko ia 'o Ha'apai. Sea 'oku mea'i p 'e he 'Eiki Pal mia pea mo e Hou'eiki K pineti na'a mau 'i he polokalama ko iá, na'e fai 'a e ng ue ki he *foreshore* ko eni pea na'e fai hono tanupou Sea, neongo p ko e h 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e *foreshore*, pea mo e ng ue ko eni na'e fai ki ai, k 'oku fie fokotu'u mai p 'e he motu'a ni ia heni Sea ko e 'uhingá he ko e taha ia 'i he ngaahi fiema'u vivili na'e fie ma'u ke t kolo'i 'i he 'a'ahi Fale Alea 'o e 'aho ko iá, ko e 'uhingá he na'e fie ma'u ke fakalelei'i 'a e *foreshore*. Pea ko e h 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ng ue ko eni Sea, k 'oku 'omai p ki hena...na'e ikuna na'e fai 'a e ng ue na'e fai 'a e kole ki he Pule'anga 'omai 'e he Pule'angá 'a e s niti ko ia, pea kamata 'a e ng ue neongo 'oku ngata p 'i he fo'i tanu pou fo'i maka p ko na'e hili ko he 'aho ko ia hono tanupou Sea. K 'oku fie faka'ilonga'i p 'e he motu'a ni na'e fai 'a e ng ue pea na'e...neongo 'oku te'eki ai ke kakato 'a e ng ue ki ai Sea, k na'e ikuna 'a e feinga pea mo e ng ue na'e fai ki ai.

Lava polokalama maama ma'a Koulo mo Holopeka

Sea ko e fika 4, ko e ongo kolo ko eni ko Koulo mo Holopeka, 'a ia ko Holopeka na'e 'i ai ...na'e kau ia 'i he polokalama maama ko eni 'a e Pule'angá, pea na'e maumau kotoa 'a e maama ko ia 'i he matangi, ko Koulo na'e 'ikai ke 'i ai ha'anau si'i maama hala, pea na'e fai 'a e fakatangi ki he 'Eiki Minisit Pa'anga ke kau atu'a e ongo kolo ko eni 'i he polokalama maama ko ia 'a e Pule'anga, ko eni Sea kuo fai 'a e ikuna, neongo ko e fo'i fika na'e 'oatu ki he Minisit Pa'angá 'oku 'ikai ke kakato mai, Sea k 'oku 'i ai p 'a e fiefia ia pea mo e m fana 'i he motu'a ni ko e 'uhingá 'oku fai 'a e feveitokai'aki pea 'oku fai 'a e ng ue ko eni 'o e langa fonua 'i he laum lie 'o e laum lie lelei p Sea, neongo 'a e fie ma'ú Sea k 'oku 'osi mahino 'a e tu'unga 'oku tau 'i ai mo e masiva fakas niti hotau ki'i fonua ni k 'oku ou fakam l p koe'uhi ko e vahevahe p 'a e faingam lie 'o 'inasi ai 'a e ongo kolo ko eni 'e 2, pea 'oku 'osi fokotu'u ia Sea, 'oku 'asi ko ena 'oku te'eki ai ke fokotu'u k ko e tu'u ko 'i he taimi ni 'osi fokotu'u 'a e maama hala 'a e ongo kolo ko eni, pea ko 'enau ma'u lotú 'i he ngaahi ta'u 'e 2 kuo mahili atu na'e 'ikai ke fu'u f f 'a e ma'u lotu 'i he pongipongi, k ko e taimi ni, fonu 'a e ngaahi fale lotú ko e 'uhingá 'oku maamangia honau ngaahi hala 'i he' enau fefononga'akí, kau vaivai eni kuo nau feinga mai p 'o a'u mai ki saione ko e 'uhingá kuo sai 'a e hala, 'a e maama.

Sea, fika 6 ko e vahe 'Uiha, 'a ia ko e vahe 'Uiha 'oku 'i ai 'a Mo'unga'one, Lofanga, 'Uiha pea mo Felemea. Sea 'oku ou fakam l atu ki he Tokoni Pal mia koe'uhi ko e fo'i maama hala ko eni kuo 'omai, fakapa'anga foki eni 'e Siaina Sea, pea 'oku ou tui mahalo ko taua Sea na'e 'ikai ke fu'u kakato 'eta fo'i maama ...

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Vili Hingano: ...k 'oku ou fakam l ki he 'Eiki Tokoni Pal mia ko e 'uhingá ko e fakakakato 'o e fatongia ko eni, 'oku 'ange'ange 'a e kakato 'a e ngaahi falelotu ia ko 'i Ha'apai Hahake mo e ngaahi falelotu ko eni 'o e vahe 'Uiha, 'ikai ke ngata ai, k ko e ngaahi ...talamai 'e he 'ofisakolo ko 'o Mo'unga'one kiate au, Fakafofonga, ko e fakahoko mai 'e Kavauhi ko e 'aho ko na'e fokotu'u ai 'a e maama sola ko 'a Mo'unga'oné ko e 'aho ko 'e taha, fonu ko 'a e mat tahi 'i he ika 'enau lutu p 'i he fangá ko e 'uhinga ko 'enau fiefia ko e maamangia atu 'a e funga 'o e fonua.

Sea pea 'oku peh p 'a e fakam l ko e 'uhingá ko e ikuna ko eni 'a e ng ue ko eni, ko e fika 8 pea mo e ...fika 7 pea mo e fika 8 Sea, ko e fiema'u palau 'a e ongo kolo ko eni, 'Uiha pea mo Lofanga, na'e fakapa'anga 'e he K miti langa fakalalakaka ko ia 'a Ha'apai Sea 'a e ongo palau ko eni, pea ongo palau ko eni ha'u mo hona taki mata 'e 4, ha'u mo hona ongo taulani. Sea, ko e tokoni lahi 'oku fai 'e he palau ki he ongo kolo ko eni, neongo ko e fetukutuku ko e toe eni ke a'u ki 'uta ki he ngoue p ko e h 'a e me'a 'e ...k ko e fetukutuku Sea 'oku hang h veeni *taxi* 'ene tau hake 'alu hifo, 'alu hake, pea 'oku 'i ai 'a e fakam l mai mei he k inga 'i he lava 'o ma'u 'a e palau ko e 'uhingá ko e ngaahi fatongia, ma'a e fonua hono kosi 'e he palau Sea. Ko e toe eni ki he ta'u ni ke mau teuteu atu ki he *show*, pea 'oku ou tui 'e 'aonga lahi 'aupito 'a e palau ki he *show*.

Tangike vai ma'a e v henga fili Ha'apai 12

Sea ko e fika 9, ko 'emau fo'i tangik vai ena lita 'e ua mano Sea, 'a ia ko hono ki'i

<005>

Taimi: 1030-1040

Vili Hingano : ... ko hono fakaikiiki p 'o'ona e kuo tu'u atu 'i lalo ko eni. Ko e tangik ko eni na'e taumu'a ia ki Koulo. Pea, ko e fai ko eni e ng ue ko eni ki he tangik ko eni, kuo fakahoko mai kiate au 'e he k silio ko ia 'o e ngaahi siasí, he 'ikai ke u ala ki he tangik lolotonga ko ia 'a Kouló, ko e 'uhingá he 'oku lolotonga 'i ai 'enau *project*. Lolotonga 'i ai 'enau pol seki te nau fetongi e fo'i lita 'e 1 mano ko 'a Kouló, kae 'oatu e fo'i lita e 2 mano. Pea ko ia, na'e afe'i leva e 2 mano ia ko eni, he na'e fiema'u tangik lita e 2 mano mo Felemea. Afe leva eni ia 'o 'ave ki Felemea, kae si'i talitali e k inga ko .

Sea, ko e me'a ko 'oku ou ongo'í, 'i he fo'i kongá ko eni, na'e fetu'utaki mai e 'ofisakolo 'o Kouló, 'oku lolotonga 'i Ha'apai 'a e k silio ko ia 'o e ngaahi siasí, 'o fai e ki'i ako mo e ki'i *training*. Pea u talaange, fakahoko ki he tama supavaisa ko ena, ko f 'ia ho'o tangik , ko e 'uhingá he 'oku tau fakaongoongo atu ki ai. Pea ko e 'alu atu ko eni 'a e l pooti, he 'aho ni. 'Oku ou faka'amu p 'e fanongo mai 'a e 'ofisi ko ia e k silio, ke tiliva 'a e pal mesi ko eni na'e fai ki he k inga ko eni. He 'oku hang kiate au, ko e fo'i kolo 'e 4, 'i Ha'apai, 'oku nau si'i l unga mai koe'uhí ko e liliu 'a e polokalamá 'e he 'ofisi ko eni. Pea 'oku ou kole atu, Sea, ko e 'uhingá, ko e mahu'inga, ka 'oku fai ha talanoa, pea fakakakato e talanoa ko ia, 'oku fai ko iá. 'A ia 'oku ou tui 'oku kau ai e ngaahi kolo mei Ha'apai 13, Sea, 'i he me'a ko 'eni.

Sea, ko e anga ia e ng ue 'a e vahefonuá pea mo e motu'a ni, 'i he 'uluaki ta'u 'o 'eku hoko ko e Fakafofonga Fale Alea. Ngaahi ng ue eni kuo fakaikuna, pea 'oku 'oatu 'a e fakam l ki he 'Eiki Pal miá, mo e Tokoni Pal miá, mo e Hou'eiki Minisit k toa. 'Oku ou tui ko e ngaahi tafa'aki kotoa p kuo fai 'a hono fakalea, 'o fakahoha'asi kinautolu, koe'uhí ko e tu'unga e mo'ui 'a e k ingá 'i Ha'apai. Pea ko e anga eni e ng ue, Sea, Hou'eiki. Mou me'a hifo p ki ai. Ngaahi me'a ko eni kuo ikuna ko eni, 'i he faha'i ta'u ng ue ko eni, ko e fakakoloa mo'oni ia ki he vahefonuá. Pea 'oku 'i ai 'a e fakalalakaka 'i he tu'unga e mo'ui fakas siale, faka'ekon mika 'a e ngaahi f milí, koe'uhí ko 'etau ng ue fakataha 'i he laum lie 'o e langa fonua, pea mo e tokangaekina 'a e masiva 'o e kakai 'o e vahefonuá.

Ngaahi fiema'u vivili he ta'u fakapa'anga lolotonga

Sea, peesi 6, 'oku fokotu'u mai ai, 'a e ngaahi fiema'u vivili ki he ta'u fakapa'anga lolotonga ko eni 'oku tau lolotonga fononga'ia, Sea. 'A ia kuo u hanga p 'o 'omai 'a e fo'i kongá 'e 2. 'A ia ko e vahe Pangai, hang ko ia na'a ku lave ki ai 'anenaí, ko e ongo vahe e 2, 'i he vahefonua Ha'apai, 'i he v henga fili, Ha'apai 12, ko e vahe Pangai, pe ko e vahe Lifuká, pea mo e vahe 'Uihá. 'A ia, Sea, ko e ngaahi kolo ena 'i he vahe Pangai, 'oku 'i ai 'a Koulo, Holopeka, Lifuka, pea mo Tongaleka. Pea ko e ngaahi kolo ena 'i he vahe 'Uiha, Mo'unga'one, Lofanga, Felemea, pea mo 'Uiha.

Sea, hang p ko ia na'a ku fakalavelave ki ai 'anenaí, 'oku fiema'u p e fo'i me'a 'e taha. Pea na'a ku 'osi kole p ki he kau 'ofisakoló, pea mo k ingá. Mou fua tatau ko e h e me'a 'oku vivili lahitaha ki ho'omou fiema'ú, pea tau ng ue ki he me'a ko iá. 'Oku ou tui kapau 'e ikuna 'a e me'a ko iá, Sea, 'oku 'aonga e ng ué. Ka 'oku ke me'a hifo p, Sea, ko 'ene tu'u ko ená, 'oku 'omai e fo'i me'a 'e taha, pea 'oku 'i ai leva e fo'i t koi he tafa'akí. 'Oku 'i ai 'etau lea Tonga, Sea. Hala he va'é, tau he 'até, h fanga he fakatapú.

Ko e 'omai ko ena e ngaahi fiema'u vivili 'uluakí. 'Oku 'i 'olunga h hono mahu'ingá 'o'ona, Sea. Ko 'ene hala p aí, pat hake ki he ki'i fo'i me'a ko ena 'oku hoko hake he tafa'akí, Sea. Pea ko e anga ena e faka'amu 'a e k ingá, ko e k inga Kouló. Ko 'enau fiema'u 'enau palau, pea lave'i p 'e he motu'a ni e kovi 'a e hala pule'angá, Sea. Pea 'oku fokotu'u hake p ia ki ai. Fokotu'u hake p e hala pule'anga ia ke pou pou hake p ki he palaú. Pea ko e tu'u ko ení, kuo 'osi ma'u e palau ia 'a Kouló, Sea. Pea ko e palau ko eni 'a Kouló, si'i 'ofa mai p honau k ingá, mei Nu'usila, 'o nau fakatau mai e palau, ko e 'uhingá, ke tokoni ki he.. Pea ko e lolotonga ko ma'u 'enau palaú, kuo fakahoko mai 'e he k ingá pea mo e 'ofisakoló. F f mu'a ke 'ai honau ' fonuá. Pea 'e folau mai e 'ofisakolo ko ia 'o Kouló he uike kaha'ú, Sea, ke fai e ng ue ki he *project* ko iá, ko e 'uhingá ke malu'i 'enau me'atokoní. Talamai maumau lahi e me'atokoní, 'e vave 'enau hongé, ko e ng ue 'a e fanga monumanú, Sea, h fanga he fakatapú. Ka 'oku 'i ai 'a e mahu'inga'ia he motu'a ni, ke fakakakato e fiema'u ko ení, koe'uhí ko e malu pea mo e hao 'a e k ingá fakafo'i me'atokoni.

Pea ko e taha, ko 'enau teuteu ko ia ki he *Show*, Sea, 'oku mahu'inga 'aupito ke malu'i pea ngaahi ha ' lelei, ke malu 'enau ngoué, ke faka'ofa'ofa, ko e 'uhinga ko kinautolu ko ia 'oku nau fie kau atu ko ia ki he Faka'ali'ali Ngoue 'o e ta'u ni.

Sea, ko Holopeka, ko e k inga 'o e Tu'i' fitú, ko 'enau faka'amu 'i he ta'u ni, ke ngaahi honau hala pule'angá. Sea, kuo 'osi fokotu'u hifo p 'i he 'esitimetí ko ena 'i he tafa'aki. Ko e ngaahi 'o e fo'i hala ko eni 'o e k inga 'o e Tu'i' fitu, fe'unga ia mo e pa'anga e 8 mano, Sea. 'Ikai ke 'i ai ha pa'anga ia ke fai'aki e ng ue ko ení, ka ko e m lie p ko e 'Eiki Ma'utofi'á, ko e faifekau. Ne 'osi me'a mai p ki he motu'a ni, 'e fai p hono h fia, mo hono lotua. Pea kuo laum lie lelei e 'Eiki Minisit ia 'o e Potung ue ko eni 'oku ne tokanga'i 'a e tafa'aki ko ení, pea mo 'ene kau ng ue, ke fai e tokoni. Pea 'oku ou tui au, kuo 'osi kamata e ng ue ki he me'a ko ení, Sea, 'a ia ko e me'a ko eni 'oku toé, ko 'emau hanga 'o valitaa'i 'a e fo'i hala ko eni ki Holopeka, Sea.

Sea K miti Kakato : Fakafofonga, ko e kole tokoni.

Vili Hingano : ‘Io, tokoni mai.

Sea K miti Kakato : Me’a mai, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga.

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Mal Sea. Tapu pea mo e Hou’eiki e K miti Kakató, Sea. Ko e ki’i fie tokoni p ki he Fakafofongá. ‘Oku ongoonga’a e ‘ahó, mo e ngaahi fatongíá, ‘Eiki Sea. Ko e L pooti ia ‘a Ha’apaí, he’ikai ke toe ‘osi ia, Sea. Mau ‘osi lau ‘emautolu e l pooti, ‘Eiki Sea, kamata e ng ue ki ai ‘a e t pile ‘a e Pule’angá. To’oto’o kongokonga lalahi mai p , ka tau ngaue, ‘Eiki Sea, he ‘oku lahi e ngaahi Lao ke fakakakató, ‘Eiki Sea. M l .

Sea K miti Kakato : Na’e fai ha tokoni atu, Fakafofonga? Me’a mai.

Vili Hingano : M l Sea, mahu’inga p e me’a ko eni kuo ‘omai ‘e he ‘Eiki Minisit , Sea. ‘Oku faka’of’ofa ‘aupito, pea ‘oku tali p ‘e he motu’a ni ‘a e me’a kuo ne me’a mai’akí. Ko e me’a eni, foki, Sea, ko ‘oku tau ui, ko e tali uí. K taki p , ‘Eiki Minisit ko ‘eku si’i tali ui ki hoku k ingá. Pea kuo pau ke u ‘oatu e me’a ko ení, ke nau me’a mai ki ai, ko e ‘uhingá ke mahino kiate kinautolu ‘oku fai hono tokangaekina kinautolu. Ka ‘oku mahino kiate au, ‘Eiki Minisit si’o me’a maí, pea ‘oku hounga p kiate au, ka ‘oku ou kole fakamolemole atu, ‘Eiki Sea, pea mo e ‘Eiki Minisit . Tuku p mu’a ke fakakakato atu ‘a e fatongia e motu’a ni ki hoku k ingá. ‘Ikai ke puli ia kiate au kuo mou ‘osi me’a hifo p kimoutolu ki he lipooti, pea ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha me’a ia ‘e to e faka’uli’ulil tai ai.

Sea K miti Kakato : Me’a mai koe, Fakafofonga.

Fiema’u ‘a Lifuka

Vili Hingano : M l Sea. Sea, ko e hoko haké, ko Lifuka. ‘A ia ‘oku fakataha p heni a Fanganonu pea mo N vea, Sea. Ko e me’a mahu’inga taha eni, hang ko ia na’a ku lave ki ai ki Kouló, ‘a ‘enau faka’amu ki honau ‘ fonuá. ‘Oku lahi ‘aupito e maumaú. Ko e fakaakeake ko eni mei he matangí, Sea, ‘oku ‘i ai ‘enau faka’amu ke malu’i ‘enau ngoué, ko e ‘uhingá ko e lele l loá, ke malu, ‘a e fonuá fakafo’i me’atokoni, pea faka’of’ofa ‘a e fonuá, ‘i he’enau feinga ko ia ke nau kau atu ki he Faka’ali’ali Ngoué.

Fiema’u Tongaleleka ke pule’i e totongi palau

Ko Tongaleleka, Sea, ko e me’a eni ‘oku nau faka’amu ki aí, na’e ‘omai ‘e he’enau ‘ofisakoló, pea mo e kaingá. Nau faka’amu ke ‘omai ha’anau palau. ‘I he ‘uhinga ko eni, Sea, ko e tu’unga ko ia ‘o e palaú ‘i Ha’apaí, ‘oku fu’u ma’olunga ki he tu’unga faka’ikon mika ko ia ‘o Ha’apaí. Pea ko e faka’amu eni ‘a e ‘ofisakolo ko ia ‘o Tongaleleká, ke ‘i ai ha me’angaué, ke lava ‘e he fonuá ‘o pule’i’aki ‘a e mahu’inga ‘o e palau ko ia ‘i Ha’apaí. Ko e ‘uhingá, ‘oku ‘i ai e kakai ‘oku nau fie ngoue. ‘Oku ‘i ai e kakai ‘oku nau faka’amu ke kau ‘i he *show*, ka ko e ‘uhingá ko e mamafa ko ia e totongi e palaú. Pea ko e me’a na’e fakahoko maí, Sea, pea ‘oku ‘i ai ‘a e ng ue lahi ‘aupito, koe’uhí ke ma’u e me’ang ue ko ení, ko e ‘uhingá, he ko e kau eni he kolo lahi taha ‘i he ongo v hengá, Sea. Pea kapau he ‘ikai ke ma’u e palaú, ‘oku ‘i ai ‘emau m tu’a ‘amautolu mei motu ‘oku nau fokoutua kinautolu he kolo ko ení, ‘oku nau ng ue’i ‘aonga ‘aupito e kelekele lahi ko eni ‘o Tongaleleká, ‘i he ngoué, Sea. Pea ‘oku ‘i ai e faka’amu ia ‘a e motu’a ni ke ma’u e me’ang ue ko ení, ke tokoni kiate kinautolu, ke fai’aki ‘enau ng ué, pea mo e teuteu’i ko ia ‘o e

fonuá. Kuo lahi e ngaahi ‘api kuo li’aki, ‘i kolo, pea ‘oku totongi ‘a hono kosí. Pea ‘oku fiema’u ke ma’u e me’ang ue ko eni, ke tokoni ki hono fakama’a ko eni e fonuá.

Lord Tu’ivakan : Fakafofonga, Sea, ka u tokoni atu p .

Sea K miti Kakato : ‘E Fakafofonga, k taki kae tokoni e Fakafofonga N pele Fika 3 ‘o Tongatapu. Me’a mai.

Fokotu’u malava ke tokoni kau Hihifo ako lelei ‘i Tongatapu ki he fiema’u kolo

Lord Tu’ivakan : Koe’uhí p ko e fokotu’u ko ená, mahino foki ko e kolo lahi foki ‘a Hihifo. Kapau ‘e lava ‘e Koulo ‘o fakataú ‘enau palau p ‘anautolu. Ko Hihifó, ‘oku tokolahi e kau potó ia ‘i Tongatapu. Pea ‘oku nau ng ue faka-Pule’anga. Nau lava p ke nau penipeni p ‘o. ‘E ma’u p e palaú. He ‘oku mau tokolahi ...

<006>

Taimi: 1040-1050

Lord Tu’ivakan : ...mautolu ‘i Tongatapu, ko Nu’usila nau tokolahi, ko e me’a p ke nau fieng ue’aki fakataha kae tuku e kolekole holo he me’a ‘e ma’u p ‘enautolu, m l .

Sea K miti Kakato: M l e tokoni faka’ofa’ofa eni Fakafofonga.

Vili Hingano: M l ‘aupito, ‘Eiki Sea ‘oku ou tui ko e poini mahu’inga eni ‘oku ‘omai ‘e he Fakafofonga N pele ko ia Fika 3 ‘o Tongatapu Sea, he ko e ‘uhinga ko e tu’unga masiva ‘oku ‘i ai ‘a e fonua, ‘oku ‘i ai ‘a e ivi lahi ‘aupito ia ‘i he ngaahi komiunit fakakolo ko eni, hang ko e komiunit Tongataleleka, tatau p ‘i Tongatapu ni mo Nu’usila mo ‘Amelika, ‘Aositel lia, ‘oku nau ivi lahi ‘aupito pea mei tu’apule’anga, pea te nau lava ‘ noa p nautolu ke fakakakato ‘a e fiema’u ko eni, k ko e anga p eni ia e fakalaulaunoa mai ‘a e k inga ki honau motu’a Fakafofonga Sea. Pea ‘oku fiefia p motu’a ni ia ke fai ‘a e ng ue pea fai ‘a e feingá, k ‘oku mahu’inga ‘aupito ke u to e ng ue fakataha ‘a e motu’a ni mo e ngaahi komiunit ‘o hang ko e poini ko eni ‘oku ‘omai ‘e he Fakafofonga N pele pea ‘oku tali lelei, tali fiem lie ‘aupito ia he motu’a ni Sea.

Sea K miti Kakato: ‘E Fakafofonga ko e Kepitolo ‘oku me’a mai ‘a e N pele te ne kamata kae fakahoko e

Vili Hingano: M l ‘aupito

Sea K miti Kakato: M l Fakafofonga

Fiema’u uafu ma’a ‘Uiha

Vili Hingano: Sea te u hoko atu ki he vahe ‘Uiha Sea, Hou’eiki mou ki’i me’a hifo p , ko u ki’i hanga p ‘o ki’i fakalukufua’i hifo p , ‘a ia ko e k toa ‘a e vahe ‘Uiha ko ‘enau si’i fiema’u eni, fiema’u ‘a e ki’i uafu, fie ma’u mo e ki’i vaka, pea mo e ki’i toho’anga vaka, makehe mei Felemea, ‘a ia ko Felemea mo Tongataleleka na fie ma’u ‘ena palau.

Hou'eiki ko e k inga ia ko eni makehe mei 'Uiha na'e 'i ai hono ki'i uafu, pea 'oku ou tui 'oku 'osi mea'i p 'e he Tokoni Pal mia, na'e me'a tonu ki he ki'i uafu pea mo e Feitu'u na Sea ke me'a tonu ki he ki'i uafu 'ene faka'ofa 'osi ma'olunga 'a e tahi ia 'i he ki'i uafu pea kuo 'osi maumau 'aupito p 'a e ki'i uafu ia 'ikai ke to e lava ha ng ue ki ai, k 'oku ou tui na'e 'osi me'a mai pe 'a e 'Eiki Tokoni Pal mia 'i he ta'u kuo maliu atu, 'e fakahoko 'a e ng ue ko eni ki he uafu 'o 'Uiha, k 'oku to e 'omai p ia he ngaahi kolo ko eni, ko e 'uhingá.

Lord Tu'iha'ateiho: Sea

Sea K miti Kakato: 'E Fakafofonga ko e tokoni p mei he N pele Fika 2 'o Ha'apai

Lord Tu'iha'ateiho: Sea 'oku ou m lie'ia p au he me'a ko eni ko 'a e Fakafofonga pea mei Ha'apai 'o fekau'aki ko ko mo e kakai, hang ko eni ko ko ko 'ene peh e motu'a ko eni ko na'e kapiteni he vaka, 'ikai ke to e loi 'a e me'a ia ko iá, mo'oni 'aupito kau ia he tangata lelei 'i he'ene 'ave holo mo e motu'a ni, 'i he'ene taimi'i 'a e ngaahi taulanga, neongo 'a e hou mo e h kuo lava p he tangata ia ko ia.

Ko e ki'i me'a p 'e taha, ke mea'i foki na'e 'i ai 'a e ki'i motu'a mei 'Uiha na'e tau he *All Black* tesi 'e 17 ko Sione Lauaki, na'e toki pekia ni, pea kau ia he f nau tama mo'onia mo'oni he mala'e 'o e sipoti kuo pekia, k ko 'eku sio p 'a'aku ki he tafa'aki ko fekau'aki pea mo e ' ngaahi fiema'u vivili hang ko Mo'unga'one mo me'a na'e fu'u t foki ai 'a e af na'e lahi 'aupito, ko 'eku sio p 'a'aku p 'oku f f 'a e tu'u ko 'a e k inga ko eni, he 'oku ou 'ilo ko e 'alu ko ki ai, kapau 'oku houhou pea 'e takai hake 'i mui 'o kaka mai he maka, kapau leva 'oku toki sai 'a e peaú mo e me'a, 'o te taloa hangatonu p 'o 'ave kita ki vaka, ki he fo'i ava p h fanga he fakatapu, k 'oku ou poupou atu p au ki he ngaahi ' me'a ko ena, hang ko ena ko e maama ko Ha'ateiho Si'i 'oku fu'u fiema'u ha'anau ngaahi fo'i maama hang ko e maama ko ena ko ko 'oku tufa atu ko kia moutolu, pea nau t mai kia au p 'oku ma'u mei f , 'ikai foki ke 'ilo'i he motu'a ni ia p 'oku ma'u mei f , pea mo e sio p ke to e fakafefeka'i ange 'a e me'a ko ko fekau'aki mo e *China Partnership* ko p ko e h ko e 'uhinga ke nau tokoni mai nautolu ia mahalo 'e to e lelei ange 'etau tokoni mai 'a e k inga ko ia mahalo 'e to e vave ange ai 'etau *development* m l Fakafofonga.

Sea K miti Kakato: M l me'a mai Fakafofonga

Vili Hingano: M l , Sea 'oku ou fakam l atu ki he Hou'eiki Fika 2 'o Ha'apai ko e 'uhinga ko e tokoni 'oku ne 'omai Sea, tali loto fiem lie p he motu'a ni, Sea ko 'eku ki'i fakaikiiki hifo p au ia ko e 'uhingá ko e ki'i fie ma'u ko eni 'a e k inga m l mo e lava mai ki Tonga 'Eiki Sea ke 'i ai ha fa'ahinga taukei 'a e k inga ko eni 'i Ha'apai ki he me'a 'oku ui ko e uafu, 'a ia kapau na'e 'ikai ke nau fa'a lava mai nautolu ia ke lava mai ki Tonga 'Eiki ni, 'ikai p ke nau 'ilo 'enautolo p ko e me'a f f ko 'a e uafu.

Sea K miti Kakato: Ko ia

Vili Hingano: Ko e ngaahi kolo ko eni 'o Ha'apai 12 Sea pea 'oku kau ai mo e ngaahi kolo lahi 'o e Feitu'u na Sea 'i ho v henga 'oku 'ikai ke nau hifo m tu'u, ko e fakaleá ia Sea, 'a ia pea 'oku 'i ai 'a e ...na'e 'i ai 'a e *design* na'e me'a mai'aki 'e he 'Eiki Tokoni Pal mia ki he motu'a

ni Sea pea 'oku ou tui ko e *design* ia 'oku fe'unga ki he fanga ki'i motu ko eni hang ko Mo'unga'one hang ko Lofanga ko Felemea, ko 'ene t mai ko 'a e hakohako p ko e matangi, pea to'o leva ia 'o tuku ki 'uta, 'a ia 'e kehe hono natula 'a'ana pea mo 'Uiha, 'uhingá ko 'Uiha foki Sea neongo ko e lele mai 'a e motu'a ni meia, k ko e fonua lahi, ke mea'i p Sea 'a e uafu ko na'e 'i ai 'a e lava 'a e ngaahi vaka, tukukehe 'a e ngaahi vaka lalahi hang ko e 'Otu Anga'ofa mo e me'a na'e 'ikai ke tau ki ai, k ko e anga ia 'a e faka'amu 'a e k inga ke lava 'o 'i ai ha hifo'anga mo ha hake'anga 'i honau fanga ki'i motu Sea ko e 'uhinga ko e 'i ai 'a e kakai ia kuo m l l 'oku te'eki ke nau a'usia 'e nautolu 'a e t puaki ko eni.

Fiefia k inga Ha'apai 12 he 'inasi he maama sola

Sea 'oku ke mea'i e t puaki ko eni ko 'o e maama sola, 'a e fiefia 'a e kau toulekeleka he faifaiange kuo nau mat honau fofonga 'a e maamangia 'o e fonua, t ko 'oku faka'ofa'ofa p 'a e ngaahi fonau he po'uli, k na'e te'eki ai ke nau hanga 'e nautolu 'ilo'i 'a e faka'ofa'ofa ko íá, ka na'e ta'e'o'ua 'a e me'a ko eni, neongo Sea 'oku 'ikai ke kakato ho v henga Sea k 'oku ou tui ko e taimi ko 'e toki ha'u ai 'a e fo'i uta , ha'u ma'u 'a e t puaki ko ia Sea.

Sea 'oku ha'i mai p , hang ko ko 'eku lave 'anenai 'a e vaka pea mo e t 'anga vaka, ki he tefito'i fie ma'u vivili 'o e uafu, ko e motu'a ni Sea tupu hake p 'i motu, pea 'oku 'ikai ke puli ha me'a ia 'i he motu'a ni ki he anga 'o e nofo fakamotu, pea 'oku 'omai 'a e tefito'i fiema'u vivili ko e uafu, k 'oku ou hanga 'o ha'i mai 'a e vaka ki ai ke fai 'a e ng ue fakataha p ki ai Sea, pea 'oku ou 'osi fakah atu ki he Pule'anga Sea 'a e *project* ke 'ai e vaka, ke 'ai ha ki'i vaka ke takitaha 'a e ngaahi vahe motu, 'oku fakataumu'a 'a e 'ai 'a e fanga ki'i vaka ko eni Sea ki he si'i tu'unga finem tu'a 'oku nau *clinic* suka.

Sea 'oku 'ikai ke fa'a k taki'i he motu'a ni 'eku lave'i 'a e ngaahi fa' toulekeleka nau faingata'a'ia p he ngaahi mat fanga 'oku 'ikai ha vaka, ke nau ai 'o fakakakato 'enau *clinic* suka, pea fa'u 'a e *proposal* ko eni Sea 'o 'oatu ki he Pule'anga pea tali lelei he Pule'anga 'o fakah atu kia nautolu, pea ko e 'uhinga ia e fai e ng ue ko eni Sea 'oku 'i ai 'a e ni'ihii kuo si'i tu'usi honau ngaahi va'e h fanga he fakatapu, fiema'u e ki'i uafu lelei ke nau fakahaheheka ai ki he ngaahi vaka, pea peh Sea 'a e 'omai ko eni mo hono fua tatau 'a e ngaahi fiema'u ko eni Sea mo e faka'amu 'a e motu'a ni, pea 'oku 'i ai 'a e fiefia mo e m fana lahi 'aupito 'iate au ko e 'uhingá na'e tali he Pule'anga ke fakah atu 'a e *project* ko eni, 'a e ngaahi 'a e fanga ki'i vaka k 'oku mahu'inga tatau 'aupito Sea ke 'i ai mo e uafu pea na'e 'osi fakahoko mai p he 'Eiki Pal mia, 'e he 'Eiki Tokoni Pal mia pea mo e Minisit Pa'anga kiate au fai e ng ue lahi 'aupito ki he me'a ko eni.

Sea K miti Kakato: Poupou

Tokanga kihe tu'unga pisinisi taautaha 'i Ha'apai

Vili Hingano: Sea ko e ki'i fetongi kia mai mei he fakakoloó ki he tu'unga pisinisi taautaha 'i he vahefonua Ha'apai, pea ko e pisinisi taautaha he vahefonua Ha'apai, meimei nofo p 'a e fakamamafa 'i he Sekitoa Takimamata, ko e me'a eni na'e si'i fiema'u mai he tu'unga m tu'a 'oku nau fakakaungat maki aí Sea, 'oku nau tokoni ki he 'ekon mika e fonua, fakang ue'i ai mo e ki'i ni'ihii p 'i Ha'apai, neongo 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ki'i pisinisi Ha'apai, ko e faka-Ha'apai p ia 'atautolu 'Eiki Sea, k ko e me'a ko 'oku nau faka'amú ke 'i ai hano... ke faitokonia ange

kinautolu, p fakaiviva ange kinautolu ko e ‘uhinga kuo kaung vaivai ‘a e fanga ki’i motu’i Fale na’e fai ‘a e ...

<007>

Taimi: 1050-1100

Vili Hingano: . ‘a e tauhi e fonuá, pea mo e tauhi ko ia ‘o e Takimamatá ‘i Ha’apai Sea. ‘Oku ‘ikai ke puli ia ‘i he Feitu’u na Sea, ‘oku ke mea’i p ‘e koe ‘a e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘etau fanga ki’i pisinisi ko ení ‘i Ha’apai. Ka ko e fakatangi eni na’a nau fakahoko mai, ‘a ‘enau faka’amu ke tokoni ange ‘a e Pule’angá, ke fakaiviva, ‘oange ha ki’i p seti. Na’a ku lave’i mai p ‘enau fanongo mai ki he me’a ho Falé Sea, ‘oku ‘i ai ‘a e tokoni ‘a e Pule’anga ki he ngaahi pisinisi ko ia ‘o Tongatapu ni. ‘Oku ‘i ai ‘enau faka’amu, ke afuhia ange, ‘oange p ha ki’i hiku, ke si’i ‘inasi ai ‘a e m tu’a ko eni ‘oku fakakaungat maki ‘i he *Private Sector* ‘o e sekitoa ‘o e Takimamatá, ke lava ‘o to e lelei ange, pea ke teuteu’i ai ‘a e Vahefonuá, pea ke tokoni ai ki he ‘ekon mika ko ia ‘o Ha’apai pea mo Tonga ni fakal kufua.

Sea, ko e me’a fika 2 na’a nau tokanga mai ki aí, ko e *activity* ko eni ki tahí Sea, ko e *activity* ia ‘oku m lohi taha ai ‘a Ha’apai, ‘i he sekitoa Takimamata. Ka ko e me’a ko eni ‘oku nau fakahoko mai kiate aú, ‘oku lahi ‘a e h ange ki loto. Pea ko e h ange ko iá, meimei ko e si’i tu’unga m tu’a eni ‘oku mei tu’apule’anga. Pea ko ‘enau h ange ko iá, ‘oku nau hanga ‘o ma’u ‘a e fo’i m keti ko ia. Pea ‘ikai ke ngata p ‘i he’enau ma’u ‘e nautolu ‘a e m ketí mo e mon íá, ka ‘oku nau hanga ‘o ki’i holoholoki hifo ‘a e pisinisi ‘a e tokotaha *local* ‘o Ha’apai. Pea ko e me’a ko eni ‘oku nau kole maí, tuku mu’a ke nau hanga ‘e nautolu ‘o *endorse* mai ha tokotaha ‘oku fie ‘inivesi ‘i Ha’apai pea toki hanga ‘e he Potung ué ‘o *issue* ange ‘ene laiseni. Ko e me’a p eni ‘e 2 na’e kole mai ‘e he *private sector* ‘i he Sekitoa Takimamatá Sea. ‘Uluaki p ko e tokoni ange ‘a e Pule’angá, ua, ke ‘oange ha faingam lie kia nautolu ke nau hanga ‘o *screen*, he ‘oku ‘i ai ‘a e me’a ia, ‘oku foaki ‘a e laisení ia heni, ‘ikai ke ‘ilo ia ‘e mautolu ‘i Ha’apai. ‘Ohovale p mautolu ia kuo nau langa nautolu mo fai ‘enau pisinisí, ‘ikai ke mau ‘ilo ia ‘e mautolu Sea. ‘Oku kau ia ‘i he fa’ahinga fakaf tunga ‘oku ‘ikai ke fu’u faka-polofesinale ‘a e fakahoko fatongiá Sea, ‘i he fakahoko ‘a e ng ue ia heni mo ‘ave lasieni, mo e me’a k toa, ‘oku ‘ikai ke ‘ilo ki ai mautolu ia ko eni ‘i Ha’apai. ‘Oku peh ‘a e fakatangi ko eni ‘oku ‘omai ko ení Sea, kole atu ki he Pule’angá, f f mu’a ke tukumai ha faingam lie ki he Ha’apai *Tourism Association*, ke mau hanga ‘o *endorse* mai, pea toki foaki ha laiseni ‘a ha kautaha ke h ange ki Ha’apai. Ko e ‘uhingá p Sea ko ‘emau feinga ke malu’i, ‘a e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e pisinisi ‘i Ha’apai, mo’ui ‘a e pisinisi *local*, pea mo e ki’i ni’ihi p ko eni ko ‘oku mau ‘i ai. Ko e ‘uhingá ko e tu’unga ‘o e ki’i m ketí Sea, he ‘oku lahi ‘a hono ‘ohofia ange ‘a e kau mulí, ‘o nau ma’u ‘a e faingam lié, pea nau tu’u p nautolu ‘o ‘alu fakak toa mo ‘enau siliní ki muli, kae si’i faka’ofa p si’i k ingá, pea mo ‘enau fanga ki’i pisinisí ‘i Ha’apai.

Kole ki ha uafu fo’ou ‘o Ha’apai ‘i Koulo

Sea, ko e fika 4, ko e poloseki eni ia ‘oku fakakaukau p ki ai ‘a e motu’a ko eni kuo fakakakala ‘e he vahefonuá Sea. Na’e fai ‘a e talanoa ‘a e motu’a ni ki he ‘Amapasittoa Siainá, ‘o ne talamai kiate au ‘a e *funding* ko ení Sea, ‘oku ui ko e *South South Corporation Fund*. Pea kuo ‘osi fakahoko atu ki he Sea ko ia ‘o e K miti Fakalalakalaka ko ia ‘a Ha’apai, pea ko e ngaahi poloseki

lalahi eni Sea, 'oku lave'i 'e he motu'a ni, 'oku mahu'inga 'aupito, ki he langa Fakalalakalaka faka'ekon mika 'a e vahefonua. Kapau 'e tu'u 'a e ngaahi me'a ko ení Sea, 'uluakí, tu'u 'a e uafu fakavaha'apule'anga Faka'amumei 'i Koulo. Sea, na'e 'i ai 'a e femahino'aki 'a e motu'a ni ia pea mo e 'Eiki Minisit ko ia 'o e *Public Enterprise* 'o e ta'u kuo 'osí, pea na'e tonu ke mau folau atu ki Ha'apai pea na'e fakahoko mai, kau ai mo e 'Eiki Pal mia. Ke fai 'a e *consultation* 'o fekau'aki pea mo e me'a ko ení Sea. Ko e tu'unga ko eni 'o e uafu lolotongá Uafu Taufu' hau, 'e 'ikai ke ne lava 'e ia 'o fakakakato Fakafofonga'a e ngaahi s vesi ki he ngaahi vaka ko ia 'oku fie ma'u ki he Langa Fakalalakalaka ko ia 'o Ha'apai, ke to e tupulaki ai 'a e 'ekon mika 'o e Vahefonua. Pea 'oku 'uhinga peh 'a e fakakaukau 'a e motu'a ni Sea, 'a e mahu'inga ke tu'u 'a e uafu ko eni. Kapau 'e tu'u 'a e uafu ko ení Sea, 'oku ou tui au 'oku 'ikai ke puli ia 'i he Hou'eiki ho Falé, 'oku nau mea'i k toa 'a e ngaahi lelei, 'e a'usia 'e he vahefonuá, kapau 'e tu'u 'a e uafu ko eni. 'E 'i ai 'a e ngaahi ng ue 'e fokotu'u, 'e 'i ai 'a e ngaahi pisinisi 'e langa fo'ou. 'E hiki 'a e tu'unga fakas siale mo faka'ekon mika 'a e ngaahi f milí, ko e 'uhingá 'e 'oatu 'a e ngaahi uta ki ai. Pea na'e 'osi 'i ai 'eku talanoa pea mo e Minisit ko ia 'o e T naki Pa'angá Sea. 'E 'ave 'a e va'a 'o e Potung ué ke fokotu'u 'i Ha'apai, ke tokoni, ke tali 'a e ngaahi uta pea mo e ngaahi 'iote, mo e h fua 'a e ngaahi me'a 'oku hu'u mai, fakatu'apule'anga ki he Vahefonua. 'Oku ou tui 'e 'ikai ke fu'u *make sense* 'a e ngaahi me'a ko ia...

'Eiki Pal mia: 'Eiki Sea ki'i fehu'i pe.

Sea K miti Kakato: Ki'i tokoni mai e 'Eiki Pal mia, ko e ki'i fehu'i.

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' 'a e Hou'eikí. Ko 'eku ki'i fehu'i atu p 'aku ki he Fakafofongá, ko u fanongo p ki he ngaahi fiema'u 'a Ha'apai. Ko e taimi ko ia 'oku nau fakalau mai ai 'enau ngaahi fiema'ú, 'oku h ho'o tali kia nautolu. 'Oku 'i ai ha'o fa'ahinga tali, ngalingali ko e fo'i *project* ko ení 'e 'ikai ke lava. Ko au ia, ko e taimi ko ia 'oku fakalau mai ai hoku v hengá 'oku ia e ngaahi fiema'ú, 'oku ou tala hangatonu atu p 'e au. Mou fakamolemole ko e *project* ko ení 'e 'ikai ke lava fakapa'anga he tu'u he taimi ni. Ko 'eku 'eke atú p ko ho'o tali ko eni ki he fu'u *project* ko eni, mo e ngaahi fiema'ú, ko e h ho'o tali pau 'au. 'Oku 'i ai ha'o tali pau kia nautolu, talaange ki ai ko e fiema'u ko ení 'oku ngalingali 'e 'ikai ke lava 'e he Pule'anga. 'Ikai, ko 'eku 'eke atu p 'e au ia p ko e h ho'o ..

Sea K miti Kakato: M 1 .

Vili Hingano: 'Eiki Sea m 1 'aupito. 'Oku ou fakam 1 ki he 'Eiki Pal miá ko e 'uhingá ko e fehu'i mahu'inga ko ení Sea, pea 'oku ou fiefia lahi 'aupito 'i he me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Pal miá 'a e fehu'i ko eni. Ko hono 'uhingá, hang ko 'eku lave ko ia 'anenaí Sea, ko e fika 4 p ko e *project* ko eni 'i he *item* fika 4 ko ení Sea, ko e anga eni ia 'o e fakakaukau 'a e motu'a ni. Ko e ngaahi me'a eni ia 'oku mahu'inga ki he vahefonua. 'A ia 'oku 'ikai ke 'omai ia 'e he ngaahi fiema'u Vivili fakakolo. Ko e sio fakav henga eni 'Eiki Pal mia, pea ko e anga eni 'o e fakakaukau 'a e motu'a ni. Fu'u pa'anga lahi ko eni 'oku tukumai 'e Siaina ko eni ki he Pasifikí, 'a eni 'oku ui ko e *South South Pacific Corporation Fund*. Fakah mai 'e he 'Amapasitua Siainá kiate au, 'oku fie ma'u 'a e ngaahi *project* 'a e Pule'anga Tongá ke fakah ki heni. A'u ki he 'aho ni Sea 'oku te'eki ai ke fakah ange ha me'a 'e taha mei he Pule'anga Tonga. 'A ia 'Eiki Pal mia, ko e anga 'o e fakakaukau 'a e motu'a ni ia, 'oku 'osi mahino kiate au ia 'a e anga 'o e tu'unga 'o e fonua. Ka ko e 'uhingá, ko e anga 'o e mamahi'i 'o e fatongiá, pea mo e faka'amu 'a e motu'a

ni, ke u fai hoku t kuingatá, ‘i he fo’i vaha’a taimi ko eni kuo fakakakala ‘aki au ‘a e fatongia ni. Neongo e hala pa’anga ‘a hotau fonua ni Sea, ka ko ‘eku faka’amú, ko e f ha tafa’aki ‘e ava mei ai ha matap , ko e feitu’u ia te u feinga aí ke fakakakato ‘a e ngaahi faka’amu ko eni. Hang ko ia ko ‘eku lave ‘anenaí Sea, ko e fie ma’u fakal kufua eni ia ki he v hengá, kau ai ‘a e v henga ‘o e Feitu’u na Sea.

Lord Tu’i’ fitu: Sea, kau ki’i tokoni p ki he Fakafofonga

Sea K miti Kakato: Ko e ki’i tokoni eni ‘a e N pele Fika 1 ‘o Vava’u.

Lord Tu’i’afitu: Faka’ofu’ofa ‘auspito ‘a e me’a ‘a e Fakafofonga. Ko hotau ma’u’anga pa’angá ‘a e ‘Otua mo Tonga ko hoku Tofi’a. Meimei senituli ia ‘e 2 ‘o e fonua ni. Na’e ‘ikai falala ‘a e ‘Uluaki F , ki ha tangata, pe ko ha totonu fakanatula. Tau ng ue p , pou pou atu, pea hoko atu ho’o me’á, m l .

Sea K miti Kakato: M l .

Lord Tu’i’ fitu: Ka ko e pangik ‘oku kei mon ‘ia ai ‘a e ki’i fonua ‘oku tu’u ‘i ‘oseni. Ko ia p .

‘Ikaí ha laipeli lelei ki he ngaue fekumi f nau ako Ha’apai

Vili Hingano: M l . Sea, ko e hoko hifo p ‘a e 2,3, 4 pea mo e 5 ko ená Sea. Ko e anga ena ia ‘a e v sone pea mo e faka’amu ‘a e motu’a ni Sea. Ko e f nau ako ko ia ‘a e Vahefonua Ha’apai, ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha laipeli lelei, laipeli fe’unga ke fai ai ‘a e ngaahi *research*, pe ‘oku ‘i ai ha *Media Centre* ai, ke fai ai ‘a e ngaahi fie ma’u ‘a e Vahefonuá Sea. Ko e anga eni ‘o e v sone pea mo e faka’amu ‘a e motu’a ni.

Sea K miti Kakato: Fakafofonga te ke tali p ‘a e tokoni ‘a e N pele Fika 2 ‘o Ha’apai.

Lord Tu’iha’ateiho: Ko e ki’i fehu’i p k taki Sea. Kole ke u h fanga p he fakatapu. K taki mu’a Fakafofonga, na’e ha’u ‘a e vaka *navy*, pea na’e ‘omai ai ‘a e naunau laipeli, pea na’e ‘ave ki he K vana ko ia he taimi ní, ‘a e laipeli ko iá, ‘o ne hanga o fokotu’u. ‘Oku ‘ikai ke u hanga ‘o ‘ilo’i p ‘oku ‘i f , ka na’e ‘ave ‘a e naunau ki ai, ko e tokoni ko ení na’e ‘omai mei *Alaska*.

Sea K miti Kakato: ‘A ia ko e fehu’i ia ko ení ‘e toki ‘ave ia ki he Kovana ?

Vili Hingano: Ko ia.

Sea K miti Kakato: M l Sea.

Vili Hingano: M l ‘aupito.

Lord Tu’iha’ateiho: Sea k taki, na’e Fakafofonga he taimi ko iá, pa toki K vana ko ia he taimi ni.

Sea K miti Kakato: Me’a mai Fakafofonga.

Vili Hingano: 'Eiki Sea, 'oku ou tui au 'oku 'ikai ko e *issue* 'oku me'a mai ai 'a e Hou'eiki.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Vili Hingano: Ko e *issue* ia ke fokotu'u ha ma'u'anga fakamatala, p ko ha feitu'u ke lava 'a e f nau tupu 'o Ha'apai, 'o ma'u faingam lie ai 'i he ngaahi me'a ko eni. Ko e fakat t p eni Sea, ko e ngaahi sikolasipi ko eni 'a Siaina, ko Siapani, ko Nu'usila pea mo 'Aositel lia.

Lord Tu'i' fitu: Tokoni atu p ki he Fakafofonga Sea. Na'a ke mea;i 'aneafi na'e faka'ava 'a e talafi pa'anga faka'ilekitul nika? Ko e 'Eiki Tokoni Pal mia, te ne lava p 'e ia 'o fokotu'u hang ko 'etau toe kau ko eni mo e *Digicel* ke fokotu'su ha fale komipiuta, pea laipeli faka-komipiuta p , 'ikai ke toe fakahela fetuku mai 'a e ' tohi ia mo e 'efi'efi 'a Ha'apai. Ng ue p kapau 'e lava hang ko e me'a 'oku ng ue ki ai 'a e kaha'u 'o e *cable*. 'Oku 'ikai ke to e fiema'u ha tohi ia ki Ha'apai. Ko e tokoni lahi ia 'oku fokotu'u 'e he 'Eiki Pal mia. 'Ikai ke to e laipeli ia ke to'o atu ha fu'u tohi. To'oto'o p 'a e *laptop* 'o ma'u k toa ai 'a m mani 'i loto. Ko ia Sea m l .

Sea K miti Kakato: M l . 'Eiki Sea 'oku ou fakam l ki he Hou'eiki Vava'u. 'Oku ma'u tofi'a foki 'a e Hou'eiki ko eni 'i Ha'apai Sea. 'Oku ou tui, ko e pou pou ko eni 'oku ne 'omaí, ko e 'uhingá ko 'ene mea'i 'a e mahu'inga ke 'i ai ha laipeli. Ko e lea laipeli Sea, 'oku 'ikai ke 'uhinga ia ko ha fale tohi. Ko 'ene 'unu ko eni ki he taimi mo e tekinolosiá Sea, 'oku 'i loto 'i he laipeli 'a e *computer lap*, 'oku 'i loto 'i he laipeli 'a e *media centre*. 'Oku 'i ai 'a e *coffee shop*. 'oku 'i ai 'a e fale fakataha'anga. 'A ia 'oku v sone peh 'a e motu'a ni ia ki he vahefonua, ke tu'u 'a e fale ko eni. Ka me'a atu 'a e Hou'eiki Kapineti 'o fai ha ki'i fakataha 'i Ha'apai, pea mo e Feitu'u na Sea, pea mo e motu'a ni, ko e 'uhingá ko e ngaahi fie ma'u ko ia 'a e Vahe Fonua Ha'apai. 'A ia 'oku 'ikai ke fakatefito p eni ia Sea, 'i ha tohi, 'i ha fale ke ma'u ai ha tohi. 'Oku 'osi mea'i 'e he Feitu'u na Sea, 'oku faka-komipiuta p 'a e me'a k toa. Ko e anga ia 'o e fakaamú mo e ..

Lord Tu'i' fitu: 'Eiki Sea, ki'i fakatonutonu e Fakafofonga, 'oku 'ikai ke to e fai ha fakataha 'i Ha'apai, kuo m tuku 'a Velata, kuo matuku 'a e tau. 'Oku 'ikai ke to e fai ha fakataha noa'ia ia 'i Ha'apai. Ko 'ene to e fakataha p 'a Ha'apai, ko e mai 'o fakatokalelei 'a e fonua ko eni. Ko ia p Sea m l .

Vili Hingano: Ko ia Sea ko 'eku 'uhinga pe ki he fo'i fakataha ko ia! Ko e fika 3 Sea, Sea, hang ko e me'a na'a ku lave ki ai, ko e anga eni ia 'a e v sone 'a e motu'a ni, ka 'i he taimi tatau p ia Sea, 'oku 'i ai 'a e polokalama ng ue ia 'a e Pule'angá 'oku lolotonga ...

Sea K miti Kakato: Fakafofonga, tau ki'i m l l ai ka tau toki foki mai 'o hoko atu. Hou'eiki tau m l l ai.

(Na'e m l l heni 'a e Fale)

<008>

Taimi: 1115-1130

S tini Le’o: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e K miti Kakato.

(Pea na’e me’a hake leva ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e K miti Kakato, Hon. Veivosa Light of Life Taka ki hono me’a’anga)

Sea K miti Kakato: Mou fakama’ama’a atu Hou’eiki. Tapu pea mo e ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Tokoni Pal mia kae peh foki ki he kau Hou’eiki Minisit ‘o e Kapineti. Fakatapu atu ki he N pele e fonua kae peh ki he kau Fakafofonga ‘o e Kakai. M 1 mu’a Hou’eiki ‘etau ma’u e faingam lie ko eni ke hoko atu ‘etau ng ue, kei fakalaum lie p ‘a Hou’eiki kae ‘uma’ ‘a e M mipa ‘o e K miti Kakato. Ko e ki’i kole fakamolemole atu p eni ki he Hou’eiki e Fale ni, lave’i p ‘e he motu’a ni ho’omou me’a ke fakahoko mo hokohoko atu ‘etau ng ue ka ko e faingam lie foki ko eni ‘oku ‘oange ia ki he Fakafofonga 12. Ko ‘etau Tohi Tu’utu’uni, ‘oku miniti p ‘e 10 ha me’a mai ‘a ha Fakafofonga p ko ha Hou’eiki. ‘I he kongu 2, Kupu 2 (b) mo e (c), ‘a ia ko e Minisit Pa’anga ‘e fakangofua ia ke ne fakamatala ta’efakangatangata ha taimi ki ai he’ene taimi ‘oku ne malanga’i, me’a mai ai he ‘esitimetu kae peh ki ha M mipa ke ne fakamatala ki ha’ane L pooti ‘A’ahi faka-Fale Alea. ‘A ia ko e kole fakamolemole atu p Hou’eiki, Minisit ko u lave’i pe ho’omou fiema’u ke nga’unu mo ta u laka ka ‘oku ‘oange p e faingam lie ma’ae Fakafofonga 12 ke hoko mai ‘a ‘ene me’a ke maau ka ta u toki hoko atu. Me’a mai Ha’apai 12.

Vili Hingano: M 1 Sea, fakatapu atu ki he Feitu’u na Sea kae tapu atu ki he Hou’eiki M mipa ho Fale kae fakakakato atu ai p , Sea ‘oku ou tui ‘oku lau m m niti p pea lava atu ‘a e l pooti ko eni Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Vili Hingano: Ko e, nau kei ‘i he *item* fika 4 p ‘i he peesi 7 Sea pea ‘oku lave’i p he Hou’eiki ‘oku takitaha fai p ‘enau ng ue ‘a nautolu Sea ka ‘oku ‘ikai ke u lave’i atu ‘oku ‘i mu’a ‘a ‘enau ngaahi l pooti ke nau muimui’i ‘a e, tukukehe p ‘a Tongatapu 4, ko Tongatapu 4 p ‘oku ou fakatokanga’i Sea ‘oku ‘i ai ‘ene l pooti. Ka ‘oku ou lave’i atu p e Hou’eiki ‘oku nau lolotonga *online* nautolu Sea ki he ...

Sea K miti Kakato: ‘E, ko e Minisit Pa’anga mo Tongatapu Fika 1, he N pele.

Vili Hingano: Ko e anga p e fakahua ko e vakai p p kuo me’a mai p e Hou’eiki ki he’etau ng ue.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Vili Hingano: Sea m 1 ‘aupito. Ko e hang ko e lave ‘anenai Sea, ko e anga eni ia ‘a e sio ‘a e motu’a ni ‘i he’eku hoko ko e sev niti ki he k inga ‘o e Vahefonua Ha’apai 12 pea mo e anga ‘eku faka’amu ke Ha’apai mai e ngaahi me’a ko ‘eni. Ke lava ‘o tu’u ‘a e uafu fakavaha’apule’anga ko eni ke lava ‘o fai ai e ngaahi, ‘a e ngaahi fefakatau’aki ko e ‘uhinga ko e tu’unga ‘o e fonua Sea pea ma’u mo ha laipeli ke fai ai e ng ue fakaako ‘a e f nau he neongo p ‘a e ngaahi *High School* ko eni ‘i ‘apiako Sea ka ‘oku ‘ikai ke fe’unga pea ke taau ‘a e ngaahi ma’u’anga fakamatala fakalaipeli ki he ako ko ia ‘a e f nau. Sea ko e mala’e vakapuna Sea ‘oku ou tui au ia ‘oku ‘i he

polokalama ng ue p ia 'a e Pule'anga. Ko e f soa ena Sea 'oku ou to e fokotu'u mai hena 'a e mahu'inga ke lele'i e f soa ke tau ki Foa pea tau ki f koa ni 'i Tongoleleka?

Sea K miti Kakato: Hulip ongo.

Vili Hingano: Ko ia. 'A ia ko e anga ia 'a e faka'amu 'a e motu'a ni Sea ko e 'uhinga ko e tu'unga ko ia 'o e fonua pea mo e faka'osi Sea ke 'ai ha ki'i *stadium* ki he Mala'e Lea'aetohi. Ko hotau 'api fakatalutalu eni Sea 'a Lea'aetohi. Pea ko e anga ia e faka'amu ke ngaahi e mala'e ko eni ke fe'unga mo taau 'ai hano *field track*, 'ai pea mo ha mala'e fakam lohisino ki ai mo ha fale fakam lohisino ki ai pea ke ngaahi ke fe'unga mo taau ke lava 'o fai ai ha fe'auhi 'e lava 'o tokoni ai ki he 'ekon mika ko ia 'a e vahefonua. Ko e anga ena 'a e sio fakafo'ituitui 'a e motu'a ni 'i he'eku hoko ko e Fakafofonga Sea kae 'uma' 'a e Hou'eiki ke lava e ngaahi me'a ko eni 'o tokoni ki he Vahefonua Ha'apai ke hiki hake e tu'unga 'o e mo'ui mei he tu'unga masivesiva ki he tu'unga 'oku to e fakafiem lie ange. Neongo he 'ikai ke tau lava Sea ke fakakakato 'a e ngaahi fiema'u ke tu'um lie e tokotaha kotoa.

Mamahi'i e fatongia

Ka ko e me'a 'oku mahu'inga Sea ke tau fai ha me'a. Pea 'oku tui 'a e motu'a ni ia Sea 'i he'eku hoko ko e Fakafofonga hang ko e me'a kuo me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Pal mia 'o Tonga ko e h 'eku tali ki he kakai fekau'aki mo e ngaahi me'a ko eni? Sea ko e mahu'inga 'o e fehu'i ko ia Sea 'i he'eku hoko ko e Fakafofonga he 'ikai ke u loto ke ta'e'i Ha'apai mai ha me'a. Hang ko e me'a 'oku ou fakahoko atu Sea ka 'oku 'eku teemi ko eni Sea 'oku 'ikai ke lava ha me'a 'a ha kolo, 'ikai ke 'aonga 'eku 'i he Fale ko eni. Ka ko e anga ia e mamahi'i 'a e fatongia Sea pea mo e mamahi'i 'etau ng ue 'oku 'i ai 'a e tukup ke fai e lelei taha ko e 'uhinga ko e Vahefonua Ha'apai.

Sea ko e hoko atu ko eni 'i he peesi 8 Sea 'o a'u ki he peesi 9 ko e ki'i polokalama eni ia 'oku fokotu'utu'u 'e he motu'a ni Sea ki hono tau'i e mo'ui masivesiva ko ia 'a e fonua. Ko e tokoni p eni ia ki he Pule'anga, ng ue 'a e Pule'anga 'oku fai ki he kakai 'o e Vahefonua Ha'apai pea 'oku ta'ata'alo atu mo e ki'i fakakaukau tu'a ko eni ke tokoni p ki he kakai 'o e fonua. Sea pea 'oku ou tui kuo 'osi fakahoko 'e au eni 'i he Fale ni 'a e ki'i polokalama faka-Ha'apai, ko e siofaki p eni ia ki he kau ngoue. Ko e anga e faka'amu ke lava 'o fakakakato 'a e vahefonua 'i he ngaahi palau. Pea lava 'o lele lelei e ngoue 'a e kakai. Pea ko e me'a ko eni ko 'oku fai ki ai 'a e faka'amu ka lele lelei e ngoue 'a e kakai pea tu'u mo e uafu ko , te mau lava 'o uta 'emau fo'i me'atokoni ki muli. 'A ia ko e anga ia e fakakaukau ko eni 'o e fa'a Ha'apai Sea pea 'oku 'osi kamata 'a e ng ue teuteu ke havesi 'emau kumala ko e fo'i 100 eni 'e ua 'i Holopeka 'i he tofi'a 'a e Tu'i fitu, te mau havesi ia he m hina ka tu'u. Sea ko e anga ia 'a e faka'amu 'a e motu'a ni ke feinga'i ke hoko 'a e ...

Lord Tu'i' fitu: Sea 'oku ou fakam l ki he Fakafofonga 'oku te'eki ke 'omai ha polopolo ka 'oku sai ai p ia, 'alu ai p ia ko e Ha'apai tautolu, m l 'aupito.

Sea K miti Kakato: Ko e me'a 'oku tokoni mai e N pele Fika 1 'o Vava'u.

Polokalama fa'a ma'a Ha'apai

Vili Hingano: M 1 Sea. Kai kehe ko e anga ia ‘a e faka’amu Sea ke lava ‘o fai hano *trial* ‘a e ki’i fo’i polokalama ko eni, kapau ‘e lava ‘o fakahoko eni ke ma’u ha’amau m keti ‘e lava ‘o *convince* ha kautaha vaka ke foki mai ‘o s vesi ‘a Ha’apai pea ke lava ‘o tu’u e uafu ko eni ‘e fie ng ue fakataha leva ‘a e Pule’anga pea mo e vahefonua ke tu’u e uafu ko eni ke lava ‘o fai ai e fefakatau’aki ko eni Sea. Ko e anga ia ‘a e ng ue pea mo e vilovilo seini ‘o e fakakaukau Sea ke ‘i ai ha ‘aho kuo lava ‘e he vahefonua ‘o tu’u ve’e ua ‘iate ia p ‘o fai hono ngaahi fatongia ma’ae vahefonua Sea, ‘o kau ai ‘a e fakakaukau ko eni, ko e anga p eni ia e fakakaukau Sea ka ‘oku ‘at p ... Na’e fakahoko mai ‘e he ‘ofisakolo ko ia ‘o Koulo, kamata e palau ‘enau kongame’a he uike ni Sea. ‘A ia ko e ‘uhinga peh ‘a e fakakaukau ke lava e vahefonua ‘o tu’u ‘o ng ue. Ko ‘etau *policy* faka’ekon mika fika ‘uluaki ia ko e kai e m ho kakava. Pea ko e me’a ia ‘oku ako’i ‘e he motu’a ni ki hoku k inga Sea ke nau fakafalala kiate kinautolu ‘oku nau tu’u ‘o ng ue ‘i he ‘uhinga ‘oua ‘e to e fu’u fakafalala ki he ni’ihi kehe ka mau tu’u p ‘o fakafalala kiate kinautolu ‘i he ngaahi me’a ko ‘oku fai ko ki ai, pea ko e faka’amu ia mo e fakakaukau e fa’a-Ha’apai Sea ke mau lava ‘ap ‘i ha taimi ‘o ‘omai e fua ‘emau ngoue, ‘uluaki, ke ma’u ai ha’amau ‘inasi faka’ekon mika pea ua tokoni ki he ‘ekon mika ‘a e fonua.

Sea K miti Kakato: M 1 .

Vili Hingano: Pea malu fakafo’ime’atokoni ai ‘a e ...

M teni Tapueluelu: Sea ki’i tokoni p ki he Fakafofonga.

Sea K miti Kakato: Me’a mai Tongatapu 4.

Vili Hingano: Kakai ‘o e vahefonua.

M teni Tapueluelu: Ko e tokoni p ki ai. Tapu mo e Feitu’u na Sea kae peh ki he Hou’eiki M mipa, ko e ki’i tokoni p ki he Fakafofonga vaha’a taimi ko na’e ‘ikai ke me’a ai heni Sea. Fakafofonga na’e me’a mai e Hou’eiki Pule’anga ‘oku ‘i ai e fu’u palau ‘e 40 ‘oku ‘amanaki ke ‘omai mei Siaina, pea te tau taki ua ai. Ko hono ‘uhinga ia ‘e lava ke fai e tokoni ki he Feitu’u na. Palau ‘e 34, toe palau ‘e 6, sio ‘e lava ‘o kole e ‘ova ke to e lahi e Feitu’u na, ko e ‘uhinga ko ho’o l pooti ke si’i feinga’i ho palau. Ko e tokoni atu p Fakafofonga. M 1 .

Sea K miti Kakato: M 1 . M 1 Fika 4, me’a mai ...

Vili Hingano: ‘Eiki Sea ko e fa’ahinga laum lie eni ko ‘oku tau faka’amu ko ki ai. Laum lie ‘o e langa fonua, ko e laum lie ‘oku hangam lie. Ko e laum lie ‘oku lelei pea ‘oku ou fakam l ki he Tongatapu 4 koe’uhi ko e tokoni ko eni kuo ne ‘omai, fakam l ki he Pule’anga, Pule’anga ko ho’omou faka’inasi mai mautolu ko eni mei tahi, ma’ama’a ange ai ho’omou kavenga. Ko ‘ene nofo ko ‘a e ngaahi palau ko ‘i Tonga ‘Eiki ni, mamafa ‘a Tonga ‘Eiki ni ki lalo kae makape hake e ‘otu motu e tahi ki ‘olunga, faka’ofa. Ka ko u fakam l atu koe’uhi kapau ‘oku peh , Sea fakafeta’i, m l e ...

Sea K miti Kakato: ‘E, tali Fakafofonga e tokoni ‘a Niua?

Fe’ao Vakata : Tokoni p Sea.

Vili Hingano: Me'a mai.

Sea K miti Kakato: Fakafofonga ...

Fe'ao Vakati : Sea ko u tokoni p 'a'aku ia ki he'ene palau ko eni 'e 40 'oku me'a ki ai e Fakafofonga 'o e Tongatapu 4, Sea 'oku hang eni ia ko ha palau t volo p ia, ko e anga p foki e lau ko e ta'u eni 'e fiha hono lau 'oku te'eki ai ke vahevahe mai ia.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Fe'ao Vakati : M l 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: 'Oku 'i ai p foki e palau e N pele Fika 3 ko eni 'o Tongatapu, ko e ki'i palau 'a Niuafe ka ko e ... ka ke me'a mai koe ...

M teni Tapueluelu: Sea ko e ki'i fakatonutonu p , ko e me'a tatau p Sea na'e fai ki he lau ko e maama *solar*.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

M teni Tapueluelu: P 'e a'u fakak mai? Ko eni kuo t 'uta e maama *solar* 'oku maama ai e fonua ni Sea. 'Oku to e 'i ai mo e fakahoko mai 'e ai e maama *solar* 'e 'omai, na'e fakahoko mai ia he 'Amipasitua Siaina ki he motu'a ni.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

M teni Tapueluelu: 'E lava p ke ta u peh ko e maama t volo. Ka 'oku *take time* Sea kuo pau ke 'i ai hono taimi, 'i he me'a tatau p mo e palau, 'e a'u mai p Sea, fo'i teemi 'e taha mei heni kuo a'u mai Sea. M l .

Sea K miti Kakato: Ko ia. 'A ia ko e langa ng ue ia 'e Tokoni Pal mia ka 'oku hang p ko e me'a ko 'a Hou'eiki ko e tuai p 'a nunu'a, p a'u mai p vave mai ka 'e a'u mai p . Me'a mai koe Ha'apai 12.

Vili Hingano: M l 'Eiki Sea. Hang 'oku ongoongo lelei p e feme'a'aki Sea, neongo p ko f e taimi 'e t 'uta mai ai ka 'oku mahu'inga ke fai mo puka atu ki mu'a e *reservation* ke mahino.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Polokalama Fine Ha'apai ma'a e kakai fefine

Vili Hingano: P ma'u ha me'a. 'E Sea ko e ki'i polokalama ko ena fika 2 ...

<009>

Taimi: 1130–1140

Vili Hingano:ko ena 'i he polokalama ng ue tau'i ko ia e masiva. 'Oku nofo fakatefito ia ki he hou'eiki fafiné. Sea ko u tui p au ia 'oku 'osi fakamalanga'i e fakakaukau ko eni 'o e Fine Ha'apai ia 'i he Fale ni pea kuo 'osi 'oatu ia 'i he ngalu'eá 'i he ta'u kuo mahili atú. Ka ko e fokotu'u mai ko eni 'i he l pootí Sea ko hono 'uhinga ko e fa'ahinga fokotu'utu'u ng ue mo e fa'ahinga fakakaukau eni 'oku faka'amu e Pule'angá ke 'unu ki ai hotau kakaí. Ke ako'i hotau kakaí ke nau mo'ui fakafalala kiate kinautolu 'oua e fakafalala ki he n p ke fai 'a e fakamo'uá 'o lahi ange 'i he ivi ng ue ko 'oku ma'u 'e he f mili.

Ko e tui ko ia 'a e motu'a ni 'o hang p ko ia ko e tokolahi taha 'o e Fale ni, ko e ngaahi ng ue mo e ma'u'anga mo'ui ko ia 'a e f milí Sea 'oku meimei fakatefito ia 'i he nima 'o e hou'eiki fafine 'o e ngaahi f milí. Pea ko e fakakaukau ko ení Sea 'oku fai ai e fakamamafá ai ko e 'uhinga ke fakaivi pea tokoni'i makehe 'a e hou'eiki fafine 'o e v hengá ke nau, 'ikai ke ngata p 'i hono 'oatu ha fanga ki'i fakahinohino mo ha fanga ki'i tataki fakatauhitohi, 'oatu mo e fanga ki'i fakahinohino fakatekinikale p ki he anga 'o e mo'uí, pea 'oku 'ikai ke 'uhinga eni ia ke u ako'i 'e au nautolu Sea ke tala atu e me'a ke faí, 'ikai. Ko e tokoni p eni ia ki he anga e mo'ui 'a e si'i hou'eiki fafiné ko e 'uhingá ko nautolu 'oku nofo ai 'a e mafatukituki 'o e ngaahi me'a fakapa'anga 'o e 'aho ko eni. Tu'unga m tu'a tangatá, lahi ange p 'enau tokanga'i 'a t kanga mo ng tai, ki he kiki 'a e f milí mo e ma'u me'atokoni 'a e f milí, ka ko e me'a fakas nití, 'oku si'i nofo ia 'i he l langa ko ia 'a e hou'eiki fafiné. Pea 'oku peh 'a e ng ue ko eni 'oku fai 'e he ki'i polokalama ko ení.

Sea, ko e ta'u kuo maliu atú 'i he m hina ko T semá na'e kamata hono alea'i ki tu'apule'anga 'o e fakakaukau ko ení. Na'e fai e k toanga 'a e Fine Ha'apai pea mo e kulupu 'iloa mei 'Aositel lia ko e Manava'ofa. Sea na'e fe'unga pea mo e pa'anga 'e tolu kilu na'e tuku 'e he kulupu Manava'ofa 'i Tonga ni 'i he 'aho ko ia. Tolu kilu ko iá Sea na'e pa'anga laumano lahi 'aupito na'e ma'u 'e he kautaha ko eni Fine Ha'apai. 'A ia ko e anga ia e fakakaukau Sea he 'ikai ke tukunoa'i 'a Hou'eiki Fafine ta'efakai via kinautolu ko e 'uhingá he 'oku fai 'e he hou'eiki fafiné 'a e lahi taha 'o e ng ue ki he me'a fakas nití ma'a e ngaahi f milí.

Ko e 'Okatopa ko ia 'o e ta'u ni Sea 'oku 'i ai e kulupu pea mei Onehunga Nu'usila te nau k toanga fetongi koloa pea mo e Fine Ha'apai 'i he m hina ko 'Okatopá. 'A ia ko e k toanga ko ení Sea 'oku fakafuofua ia ke a'u ki he pa'anga 'e nima kilu 'e 'omai 'e he kulupu ko eni 'oku ui ko e Peasipa pea mei loto Onehunga Nu'usila ki he Vahefonua Ha'apai. Pea ko e k toanga ko ení 'oku fai p ki Ha'apai Sea. 'A ia ko e anga ia 'o e fakakaukau pea ko e t keti 'a e motu'a ni ke a'u ki he ta'u fo'ou kuo kau maim mo 'Amelika, kau maim o 'Amelika ke nau fetongi koloa pea mo e k inga mei Ha'apai. Pea ko u tui p au Sea ko u toki lele mai foki eni pea mei he fonuá, 'oku 'osi lave'i 'e he motu'a ni 'a e polokalama ng ue kuo ke fokotu'utu'u pea mo e k inga ki ho v hengá. Pea 'oku 'i ai e m fana ia ai Sea ko e 'uhinga he neongo ko e 13 kae 12 ka ko e taumu'a ngaué 'oku taha p . Pea 'oku 'i ai e fakam l ia Sea ko e 'uhingá ko e anga ia 'etau ng ue ko 'etau hanga 'o m teaki'i hotau ngaahi vahefonuá ke 'i ai ha lelei ke nau 'inasi ai. Pea ko e anga ia e faka'amu ko ení ke a'u ki he ta'u fo'ou kuo kau mai 'a 'Amelika fakataha mo Nu'usila mo 'Aositel lia ke 'i ai ha 'inasi e tokotaha kotoa p 'i he Vahefonua Ha'apai, langa ai 'enau mo'uí ki 'olunga. Pea ko e fakakaukau ia 'o e Fine Ha'apai. Pea ko u tui kapau 'e malangalanga 'a e ng ue ko ení Sea, 'e fie ng ue mai leva e Pule'angá 'o tokoni mai ki he ngaahi pol seki ko eni 'oku fai hono fokotu'utu'u atú. 'E tokoni mai e ngaahi hoa ng ué he 'oku mahino kiate kinautolu 'oku 'i ai e

ngaahi contribution 'oku fai 'i he ngaahi k miti fakakoló pea mo e ngaahi komiunití mei he v henga filí ki he ngaahi poloseki ko ia 'oku fai 'a e ng ue ki aí Sea.

Polokalama t kanga 'a e fohé

Sea ko e ki'i konga faka'osi ko ena 'i he peesi 9 ko e ki'i polokalama t kanga 'a e fohé. Lave'i 'e he motu'a ni ko homau vahe motú 'i he V henga Ha'apai 12, 'oku 'ikai ke 'i ai ha ngaahi kalapu sikolasipi ai. 'A ia 'oku 'i ai e ngaahi kalapu sikolasipi ia 'i Vahe Lifuka. Kau ai 'a Vahe Foa Sea. Pea 'oku ta'im lie 'a e f nau tupu ko ia 'o e ngaahi kolo ko ia 'oku 'i ai 'enau ngaahi kalapu sikolasipi 'i he ng ue 'oku fai 'e he ngaahi kolo ko ia 'o fakafou 'i he kalapu sikolasipi. Sea ko e t kanga e fohé 'oku ou tui p au 'oku mea'i p 'e he Hou'eiki 'a e, kapau 'e 'alofi fakataha e fohé pea 'oku nga'unu e vaká ki mu'a. Kapau 'oku 'alofi p 'a e faha'i 'e taha, 'e vilo e vaká. Pea kapau 'e 'alofi e faha'i ko 'e vilo ki h . Ka ko e t kanga ko fohé 'o 'alofi fakatahá 'oku mahino leva 'oku nga'unu ki mu'a e vaká./ Ko e anga ia e fakakaukau ko ení ki hono tokangaekina si'omau vahe motú 'i he Vahe Ha'apai 12. Mau fakakaukau ke 'ai e fo'i polokalama ko ení ko ha ki'i polokalama ke 'i ai ha fa'ahinga *fundng* sikolasipi ke ako'i'aki 'emau f nau Sea. Kuo mau ako 'emautolu mei he me'a ko eni na'e hoko 'i he 2014, fakatangi he 2015 ki he Pule'angá, m l si'i tali mai 'e he Pule'angá.

Ka ko e me'a ko eni 'oku fai ki ai 'a e ng ue ko ení mo e fokotu'utu'u ko ení ke mau lava p mautolu 'o fai e fatongia ko ení ki he 'emau f nau, ke 'oua na'a 'i ai ha taha te ne ta'ema'u 'a e faingam lie ke ma'u ha faingam lie ako. Pea ko e anga ia e fakakaukau ko ení 'o e t kanga 'o e fohé Sea. Neongo 'oku 'asi p he l pooti 'oku fakamamafa ki he vahe motú. Ka ko hono 'uhingá ia he 'oku 'osi lele lelei e Vahe Pangaí ia, 'osi 'i ai e ngaahi kalapu sikolasipi ia e ngaahi Vahe Pangaí pea 'oku nau tokanga'i p 'enautolu. 'Oku 'i ai p ki'i kolo 'e taha 'i he vahe motú ko Lofanga, 'osi 'i ai 'enau kalapu sikolasipi 'anautolu pea 'oku 'osi fai e ng ue fakataha mo e 'ofisakoló mo e k ingá pea mo e fakapapau'i 'e hokohoko lelei atu pea 'oku tokoni mai homau k inga ko eni pea mei Tu'apule'angá ke lava 'o ng ue 'a e polokalama ko ení ki he vahe motu ko ia 'o Ha'apai 12, 'a ia ko hono fakalea 'e tahá ko e Vahe 'Uiha. Pea 'oku 'i ai 'a e faka'amu Sea, ko e fakakaukau ko ení 'e lava 'o tu'uloa ko e 'uhingá ke 'oua na'a 'i ai ha taimi kuo mau to e fakatangi mai ki he Pule'angá 'i ha fa'ahinga fakatamaki 'e hoko ki he f nau 'i he kaha'ú 'o fekau'aki pea mo e totongi akó.

Kole ke 'oua to'o ma'ama'a ngaahi l pooti 'a'ahi Fale Alea

Sea ko u tui mahalo ko e lava lelei ia 'o e l pooti ko ení pea ko e aofangatukú p ena Sea ko u tui 'oku me'a hifo p Hou'eiki ki ai ka ko e anga ena 'a e fakahoko fatongia 'a e motu'a ni ke u taliui ki hoku v henga pea 'oatu 'eku l pooti ke me'a mai ki ai 'a e k inga 'o Ha'apai 12 pea me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Pal mia, pea mo e Kapinetí kae 'uma' ho'o k miti 'eiki Sea. Pea 'oku 'i ai 'a e faka'amu ia ke 'oua na'a to'o ma'ama'a mu'a 'a e l pooti ko hono 'uhingá, 'uluaki ko e taliui, pea ua, 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a ia 'e 'omai ki he Fale ni ko ha me'a 'oku ma'ama'a mo ha me'a 'oku ta'e'aonga. Me'a kotoa p ia 'oku mahu'inga pea ko e me'a kotoa p ia 'oku 'aonga ke me'a ki ai e kakai 'o e fonuá. 'E hoko 'eku l pooti ko ení Sea, ko u tui 'e me'a mai ki ai e kakai 'o e fonuá pea me'a ki ai mo ho'o k mití pea 'i ai e ngaahi me'a ai te tau langa ai ki 'olunga Sea 'i he'etau ng ue fakalukufua koe'uhi p ko hotau ki'i fonua ni.

'E Sea ko u fakam l atu ki he Feitu'u na koe'uhi ko e faingam lie kuo ke foaki mai. Neongo 'etau tu'utu'uní, ka 'oku ke anga'ofa p 'o fakakakato mai ke fakakakato e fatongia ko ení. 'Ofa lahi atu

ki he Feitu'u na Sea pea mo e k miti, 'ofa lahi ki hoku v hengá ko e 'uhinga, mou me'a mai ko 'etau l pooti ena pea mo e anga 'etau ngaué. Ko e anga ia e faka'amú, tau ng ue fakataha, sio ki mu'a, sio ki hotau 'Eikí ke t mai ha mon ke tau lave ai. Leveleva e malanga Sea.

Sea K miti Kakato: M l Fakafofonga 12, fakahoko e l pooti faka'ofa'ofa. Me'a mai mu'a e N pele Fika 3 'o Tongatapu pea toki hoko mai e Fakafofonga Niua.

Fakamamafa ko e l pooti 'a'ahi 'oku 'aonga mo tokoni ki he Pule'anga

Lord Tu'ivakan : Tapu p mo e Feitu'u na kae 'uma' e K miti Kakató Sea. Sea ko e tu'u p ke, ko e poupu p ki he Fakafofonga Ha'apai mo e fakamanatu p ki he Hou'eiki K miti Kakató. Ko e ta'u ni foki 'oku 'amanaki ke fakahoko ai ho'omou 'a'ahi faka-Fale Alea. Pea mole ke mama'o 'e Fakafofonga 'oku 'aonga 'aupito ho'omou 'a'ahi ki homou v henga filí. Ko e 'uhinga he 'oku ai e, 'oku ne fakatupu e fakakaukau mo tokoni ki he ng ue 'a e Pule'angá. Na'e hang p ko e 'a'ahi ko eni 'a e Ha'apai 13, pea 'oku 'i ai hono fo'i kaveinga tatau na'e 'ohake ai 'oku fiema'u ha uafu 'oku to e lahi ange. Pea ko e taha ia foki e ngaahi me'a 'oku tonu ke tau fakakaukau'i ma'u p he ko 'ene maau ko 'a e langa 'a e ' *infrastructure*, mala'e vakapuna, uafu, 'oku ne lava leva ke ne fakatupu 'a e me'a lahi ki he fonua. He ko 'ene maau e ngaahi me'angaue ko iá 'o hang ko ia na'a ke lave ki aí Fakafofonga, 'oku toki *fall in p* ngaahi me'a kotoa p ...

<001>

Taimi: 1140-1150

Lord Tu'ivakan : ... ko e ng ue ko e h fua e ngaahi me'a. Ko e h tele kau ia he ngaahi me'a 'e tolu kau ki ai he te nau kamata e ngaahi langa ko iá kapau 'e langa 'a e uafu ko eni hang na'a mou me'a ki ai mo e Sea 'o e K miti Kakato. 'Oku fu'u fiema'u lahi 'aupito ia 'i Ha'apai pea ko e lahi tahá ki Vava'u. Ko e 'uhinga foki he 'oku 'ikai ke lava mai 'a e meilí ki loto 'a e vaka meilí ki loto Neiafu. 'Oku tonu ke to e fakakaukau'i fakalelei ha taulanga ia ki Vava'u.

He ko e takimamata ko e taha foki ia 'a e ngaahi ma'u'anga pa'anga lelei ki Vava'u pea mo e Pule'angá kapau 'e fakakaukau'i fakalelei'i 'e t t atu 'aupito e Loló ia ke fai ha ng ue ki he, pea ko ia ko e taha foki 'a e me'a 'oku mahu'inga ai 'a e ngaahi 'a'ahí tukukehe fanga ki'i me'a taautahá ka ko e pa'anga eni 'a e fonuá 'a e kakai 'o e fonuá kuo 'oatu ke mou fai 'aki 'a e ng ue ko eni. Pea 'oku ou tui 'oku ng ue 'aonga 'aupito he 'e kau Fakafofonga 'a e l pooti mai ki he Falé pea 'oku tonu ke fakatokanga'i he 'e Pule'anga he 'oku ne fakatupu fakakaukau ko e ngaahi *policy* ke lava ke t naki atu ki he ng ue 'a e Pule'anga.

Pea koe'uhí ke mole ke mama'o 'e, na'a peh 'oku 'ikai ke 'aonga ho'omou 'a'ahí. 'Oku 'aonga 'aupito pea 'oku ou tui ko e me'a lelei 'ai p mo mou tou feohi mo ho'omou k inga filí he ko e me'a ia 'oku fakatupulaki ki he ng ue fakalukufua ma'a e fonuá. Pea ko ia ka 'oku ou fakam l au koe'uhí ko e ngaahi ng ue 'oku mou fai. Pea 'oku faka'amup ko e ta'u ni 'a e ngaahi 'a'ahi ko eni te mou fai ki homou k inga v henga fili 'e to e tupulaki to e fakatupu fakakaukau ange. Mou sio ko e h e ngaahi me'a ko 'oku fie ma'u vivilí.

M hino p e ‘ fonuá. ‘Oku talu eni ‘etau fanongo he ta’u eni ‘e fiha ‘e 10 tupu lahi ‘eku ‘i heni ko e ‘ fonuá. Te’eki p ke fai ha fu’u me’a ki he ‘ fonua. Tonu ke fai ha ng ue ki ai. Ka ‘oku ou tui ko e ngaahi me’a fakaregional hang ko na’e, mo lave ki ai he ‘e ongo Fakafofonga, ‘a e Seá pea mo e, ‘a e uafú. Tonu ke fakakaukau’i lahi ia he ko e taimi ko eni ke tokoni p ki he Pule’anga taimi ‘oku mou *bilateral* ai mo K lea ko Siapani, Siaina ko e ngaahi me’a eni ke fokotu’u atu kia kinautolu. He ‘oku ou ‘ilo p ‘oku nau tatali mai ke ‘osi e ngaahi langa ko eni lalahi ‘oku fai ‘e Siaina kae hoko atu. Ka ko u faka’amu p na’a lava ke lava atu ha to’u Fale Alea he ‘osi ‘a e me’a ko eni ‘a Siaina.

Ka ko u tui ko e ngaahi fokotu’u fakakaukau ko eni ko ha me’a ke tupulaki ai hotau ki’i, ‘oku m hino p ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha’atau koloa ko ‘etau lotú p . Ka ko e me’a ia ko ‘oku tau kei hao mai ai he ngaahi ‘aho ni mei he ngaahi fakatokanga m tangi ko eni ‘a e potung ue ‘a e Tokoni Pal miá.

Sea K miti Kakato: Fakafuofua.

Lord Tu’ivakan : Pea ‘ai p ke le’o lahi ‘etau me’alea ‘Eiki Tokoni Pal mia. ‘Oku ‘ikai ke mau kei fanongo na’a ‘ohovale kuo, ka ko ia ‘oku, ko e ngaahi me’a ko e fakatupu fakakaukau pea ‘oku fakatauange p ‘oku lava ke to’o lelei p he ‘e Pule’anga ‘uhí ko e tokoni p ki he ngaahi ng ue ‘oku fakahoko. Pea ‘oku ou fakam l atu Sea he faingam lie. M l .

Sea K miti Kakato: M l . Me’a mai ‘e Fakafofonga Niuá, Ongó Niuá.

Fe’ao Vakat : Tapu p mo e Feitu’u na Sea tapu atu ki he Hou’eiki M mipa ‘o e K miti Kakato. Sea ko e ki’i fakahoha’a nounou p ia fekau’aki pea mo e l pooti ko eni ‘a e Fakafofonga Ha’apai pea ‘oku fakafiefia lahi ‘a e fanongo ko ki he l pooti ko eni mo e ‘a’ahi na’e fai he ‘e Fakafofongá Sea.

‘Uluaki p ko e ki’i motu’a ko eni na’e me’a ki ai ‘a e Fakafofonga hang ko e Fakafofonga ko eni ‘o e, kau ai ‘a e Hou’eiki N pele Ha’apai. Ko u tui Sea mahalo ‘oku kei toetoe fa’ahinga toko si’i p heni ‘a e taukei ko ia he faka’eiki vaka Sea. Pea ‘oku mahu’inga ‘aupito hang ko hono fakatokanga’ia ‘e he Fakafofonga. Faka’amu p na’e fakah hake ‘a e hingoa ‘o e tokotaha ko eni ke, na’a tau fanongo p ko e ki’i motu’a p . Lahi e ngaahi, ‘eku fanongo Sea ki he ngaahi *project* ‘a e Fakafofonga. Ko u faka’amu he p na’e lava ke me’a mai ‘aki ‘e he Fakafofonga ka na’e ‘omai ‘a e ngaahi kupu’i lea ko eni Sea, “neongo ne ‘ikai kakato ka na’e ikuna.” Pea ko u fakam l lahi Sea ‘oku fakam l ’ia p ‘a e Fakafofonga ‘a e ngaahi ng ue ko eni ‘oku fakahoko ‘i he, mei he Pule’anga. Ko u tui Sea ‘oku hounga p kia nautolu ‘oku fai ‘a e ngaahi *project*. Pea ‘oku ou tui ‘e Sea ‘oku ‘i ai p ‘a e ngaahi fiema’u ia ‘a e Fakafofonga ke fakakakato ‘aki ‘a e ngaahi *project* ‘o hang ko ‘ene me’á ka na’e ikuna p .

Sea ko u fakatokanga’i p lahi ‘a e fiema’u maama *solar* pea mei Ha’apai .

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Fe’ao Vakat : Pea ko u lave’i p he me’a ko ‘a e Fakafofonga ko e fiema’u maama *solar* p ‘a ‘Uiha neongo kuo ‘osi lahi p ‘a e maama *solar* ‘e ‘Eiki Sea hang ko e me’a ‘a e

Fakafofonga. Pea ko u lave'i p Sea hang ko 'ene me'á, taimi ni 'oku hangehang ko 'oku toki lotu 'a e v henga ko 'a e Fakafofonga 'i he 'i ai ko 'a e maama *solar* 'e 'Eiki Sea . Pea 'oku, 'e Sea ko 'eku fakahoha'a atu Sea 'e mahu'inga ange ke 'ave 'a e maama *solar* ki he v henga e Fakafofonga ...

Sea K miti Kakato: Ki 'Uiha.

Fe'ao Vakati : Ka nau atu 'o lotu 'e Sea. Kapau nau lave'i 'e au na'e tuku p ki'i fo'i 10 ia na'e 'ave ki he ongo Niua ke 'ave ia ke fakakakato 'aki ka nau tokanga ki he lotu Sea.

Sea K miti Kakato: Fakafeta'i.

Fe'ao Vakati : Sea 'oku mahu'inga, 'oku fakatokanga'i foki 'a e me'a 'a e Fakafofonga Sea 'oku 'i ai 'enau k mala 'eka 'e ua 'i Holopeka. Ka ko u m lie'ia kole p lau 'a motu kae t ng ue 'a, kae k mala ki Holopeka. Tuku kehe kapau 'oku 'osi maau p ngaahi p lau ia 'i Holopeka ...

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Fe'ao Vakati : Mo L fuka 'e 'Eiki Sea ka ko e ...

Sea K miti Kakato: Ko e 100 'e ua.

Fe'ao Vakati : 100 'e ua.

Sea K miti Kakato: 100 'e ua.

Fe'ao Vakati : K mala 100 'e ua 'i Holopeka. Ko e faka'osi Sea 'a e me'a ko 'a e Fakafofonga ko e mala'e ko eni 'o e Lea'aetohi ko e, 'oku poupu foki Sea pea 'oku ou poupu p foki au ki he s poti Sea he taimi lahi .

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Fe'ao Vakati : Faka'amu ko eni ko 'a e Fakafofonga me'a ia 'oku faka'ofa'ofa Sea pea 'oku, ko e me'a ko 'a, mei Taumu'a p 'oku 'osi fakah ki he k ingá he 'ikai ke lava. Sea ko e 'alu p ki h vani 'oku faingata'a he ko e m mani ko eni.

Sea K miti Kakato: Fakafofonga kuo 'osi tu'u e *stadium*.

Fe'ao Vakati : M lie.

Sea K miti Kakato: 150 'a e fo'i *stadium* 'a ia 'oku ua 'i he taimi ni.

Fe'ao Vakati : 'Io m l .

Sea K miti Kakato: Pea ko e fale p ko e t niti.

Fe'ao Vakati : M 1 .

Sea K miti Kakato: 'A ia 'oku lele 'aki he taimi ni.

Fe'ao Vakati : M 1 Sea.

Sea K miti Kakato: Ko ia pea 'oku 'osi fa'u 'a e fo'i *stadium* ia.

Fe'ao Vakati : Kae kehe Sea kae hang kiate au 'e Sea na'a ku fakatokanga'i p na'e 'i ai foki 'a e fe'auhi 'i Ha'apai 'i T sema. Na'e fiefia 'a e kakai ka ko u tui ko e fakamaau na'a ne ikuna lahi 'a e fo'i fiefia 'o e fe'auhi ko ia. Na'e ki'i tama ko eni ko 'oku va'inga he *All Black* ko eni ko 'i Nu'usila . He na'e 'i ai p 'a e fe'auhi he mala'e Sea h 'oku ke tu'u atu p koe 'o tuki ai p Feitu'u na ka ko e me'a ia ko u m navasi'i atu ke ki'i fakalelei'i 'a e fa'ahinga fiefia 'oku fai ko mei Ha'apai 'ova ko 'o e fiefia ka tau sio leva ki he ' me'a ko eni.

Sea 'oku 'i ai p foki 'a e lau ko e ngaahi mohe misi kotoa. Pea 'oku 'ikai ko ha, ko e me'a lelei p ke tau misi *dreams* . He 'oku hang ko e lau 'a e Sea 'oku, ko e sai ko 'etau ngaahi mohe misi peh 'oku 'i ai 'etau ngaahi fakakaukau mo e palani ki ai. Pea ko hono lelei Sea he 'oku ta'etotongi p ke tau mohe misi tautolu *free p* 'etau mohe misi tautolu. Ka ko u fakafiefia lahi au 'i he'eku fanongo ki he l pooti lelei 'aupito 'aupito na'e fai he 'e Fakafofonga pea mo e ng ue lahi na'a ne fakahoko 'i hono v henga. Lave'i Sea 'a e faingata'a t 'oku to e kau eni 'i he, 'a e taut fito ki Ha'apai pea mo Vava'u 'a e lahi 'a e fanga ki'i motu ko eni ko 'oku kau ki homou ongo v henga 'e Sea kae 'uma' 'a Vava'u 14 foki. 'Oku 'ikai ke fai ha lau ia ki he ongo Niua 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Fe'ao Vakati : Ka ko u fakam l atu ki he Fakafofonga he l pooti lelei 'oku fakahoko. M 1 'e Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai 'e Tongatapu f .

M teni Tapueluelu: Tapu mo e Feitu'u na Sea pea peh ki he Hou'eiki 'o e K miti Kakato. Sea ko u tu'u p 'o fai ha fakam l mo fai ha muimui ki he mahu'inga ko l pooti faka-Fale Alea Sea. Hang ko ia na'e fakamamafa'i mai he 'e 'Eiki N pele. Sea 'oku 'i ai p , ko u fai eni he loto faka'apa'apa. 'Oku 'i ai 'a e taimi 'oku ou nofo 'o fakakaukau ki hono fakamahu'inga'i 'a e ngaahi l pooti ko eni Sea. Ko hono 'uhinga'oku totonu ke, ko u fa'a nofo au 'o fakakaukau p 'oku fai 'a e l pooti pea ki'i tohitohi 'a e Pule'anga 'a e ngaahi fiema'u vivili ko 'oku 'oatu. Ko e 'uhinga ko e taimi na'a mau fokoutua ai 'i tu'a Sea ko e ngaahi fiema'u ko eni 'oku 'omai 'oku hang ia ha fo'i tisi m vauvau, toutou t toutou t p ia he ta'u ki he ta'u ki he ta'u. Ko u fakatokanga'i 'a e *pattern* kuo tatau.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Fokotu'u ke ho'ata ngaahi fiema'u vivili he 'a'ahi Fale Alea he Patiseti Pule'anga

M teni Tapueluelu: Ko Tongatapu ni ko e fiema'u ko e maama hala ko e tanu hala ko e p lau

ke 'o ng ue 'i 'uta. Ko tahi ko e uafu 'a tahi fiema'u mo e vaka. Pea 'oku totonu Sea ko u peh au ko e vaha'a taimi ko eni 'oku lolotonga fatu 'a e patisetí 'oku totonu ke ho'ata 'a e fie ma'u vivili ia. 'A ia te tau peh 'etautolu ia ko 'ene h mai p ko 'a e patiseti 'i he ta'u fakapa'anga hoko 'oku lava ke fakaf taulaki'i 'a e ngaahi fiema'u ko eni. Tau peh 'oku kamata ha fu'u tanu hala 'oku lahi ke fakatokanga'i 'a e fiema'u ko 'oku vivili. Kae 'oua te tau to e hanga 'o hua 'aki 'a e ngaahi fo'i hiva ko eni 'oku meimei tatau p ia ki he ta'u ki he ta'u.

Sea ko e v henga 'a e motu'a ni kuo mau loto taha 'emau kosilio tatau mo e poate ke to'o 'a e pa'anga v henga 'o tanu kotoa 'aki 'a e halá tokoni ki he polokalama tanu ko 'a e Pule'anga. Ko 'ene ha'u ia ke ma'u he 'e kakai 'a e m hino kuo taha p 'oku *synchronize* 'a e m hino 'oku fiema'u ke tanu 'a e hala Sea. Ko 'eku vakai hifo ko ki he fiema'u ko eni kau lau atu p 'e Sea...

<002>

Taimi: 1150-1200

M teni Tapueluelu: Ki he peesi 6 Sea. Vahe 'Uiha. Ko e ngaahi fiema'u vivili ki he ta'u fakapa'anga 2016/17. Vahe 'Uihá, Mo'unga'one, uafu, vaka mo e toho'anga vaka. Lofanga, uafu, vaka mo e toho'anga vaka. Felemea, uafu, vaka mo e palau. 'Uiha, uafu mo e vaka ... fo'i fasi tatau p Sea 'oku t maí. Pea ko e anga ia e faka'amú Sea, kapau 'e lava ke fakatokanga'i eni, he 'oku ou tui Sea, 'ikai ke tau peh ia te tau faimana. 'Oku tau 'ilo kotoa e tu'unga 'oku ai e fonuá, ka 'oku 'i ai ... 'e lava ke fokotu'u ha palani mo ha taimi t pile. Pea 'oku ai mo e ngaahi matap 'oku fai 'a e tukituki ki ai.

Sea ko e ki'i v henga e motu'a ni, na'e ai e ngaahi poloseki 'oku ... mahalo poloseki lalahi eni 'e 4, pea 'oku mole ke mama'o ko ha sani tungua eni, ko e poini ko 'oku fai ai 'a e tokangá Sea, ta ko 'oku ai 'a e ngaahi matap te te lava 'o tuki 'o ava mai. Pea tokoni p ngaahi matap ko iá ki he ng ue 'a e Pule'angá, he ko e kau Pule'angá 'ikai ko ha kau pilionea, kuo tau 'osi 'ilo'i p 'e tautolu. Ka 'oku ai e ngaahi matap 'e lava 'o tuki pea fokotu'u mai ha taimi t pile 'e lava fai ha ng ue ki h .

Poupou lahi ki he fiema'u uafu mo e vaka 'a Ha'apai

Ko Tongatapu ni Sea ko e taimi 'oku tau feleleaki ai kakaí ko e me'alele. Ko e me'alelé 'oku ma'u p he 9,000. Ko e vaka ko eni 'oku nau kolé, 3 mano ia ki 'olunga. Ko eni 'oku ai e pasi, 'oku 'i ai e tekis 'oku 'i ai e me'alele, ko e me'alele 'o falemahaki, me'alele kau polisi, ko e ngaahi motu ko ení, ko e vaka p . Fo'i vaka p lava ai e fe'alu'akí. Mo e ki'i uafu. 'A ia Sea, kuo u peh ke fakamahu'inga'i, fokotu'u ha taimi t pile pea talamai 'oku fai ha kole 'o fakapapau'i, kae tuku hono hiva'aki ení. Ko hono 'uhingá 'oku talamai, 'o ko e me'a ko ena 'oku mou kolé ko e taimi t pile mo e polokalama langa eni 'a e Pule'angá ki aí, 'oku peh ia he taimi ni. Pea 'e 'ilo'i leva he kakaí 'oku tokangaekina kinautolu. Ko e motu'a ni na'e 'a'ahi faka-Fale Alea, mahalo 'oku mea'i p ia he 'Eiki Sea e Fale Aleá Sea, na'e 'ikai ke fai ha 'a'ahi Fale Alea 'a Tongatapu ni. Ko motu p . Ko e motu'a ni na'a ku lele atu au 'o 'a'ahi ko e 'uhingá ko 'eku taumu'a Sea, ke fanongoa e kakaí kae lava fai ki ai ha palani. *Base* 'i he 'a'ahi faka-Fale Alea ko iá na'e fai ai e palani ng ue ko ení, ke tanu hala 'ata'at . Pea 'oku ou peh 'e au Sea, na'e fatu p he Kosilio, fakamole p kosilio 'o fai 'aki e 'a'ahi faka-Fale Aleá, fatu he kosilio 'a e l pootí, pea 'oku ou peh 'e au ke tuku

ia 'oua 'e fakah mai ia. Kuo u ongo'i 'e au ko e fakah mai p pea mo'oni p 'e tali pea 'oatu p 'o tauhi he laipelí, ka tau ...

Sea K miti: Misiumé.

Tapou ki he Pule'anga ke fanongoa le'o kakai

M teni Tapueluelu: Uehe! Misiumé e. K toa e fakamamafá. Pea 'oku ou kole fakamolemole p ki he Pule'angá, 'oku ou mahino'i p 'e au e faingata'a 'o e ng ué. Fasitanunu mai e 'asenita fiha, ka ko e anga hono fakaongo atu homau le'ó. Mou angalelei mu'a 'o fanongoa ka tau feng ue'aki, he ko e ng ue 'oku mau fai mei he v hengá ko e pou pou p kiate kimoutolu. Pea 'oku ou pou pou Sea, ki he si'i fie ma'u 'oku fai mei motú. Vaka mo e uafu. M l 'aupito Sea.

Sea K miti: Me'a mai Pal miá, pea toki hoko mai 'a Ha'apai Fika 2.

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na kae 'uma' e Hou'eikí. Sea kuo u tui p mahalo ko e ki'i fehu'i eni ia 'oku ngali t kehe. Ka ko e me'a ia 'oku tokanga ki ai e motu'a ni talu 'eku h 'o fai e fatongia ko ení, kuo u fehu'i ki he Fakafofongá, Fakafofonga 'oku ou lave'i lelei na'a ke tufa e koniteina 'e 2 kimu'a he filí, me'akai, ho v hengá. Ko 'eku fehu'í, ko e h 'a e taumu'a 'o e tufa me'atokoni ko ení, ko e h 'ene 'aonga ki ho kakaí? H hono taumu'á?

Sea K miti: 'Eiki Pal mia k taki p 'o me'a mai p he tau l pootí.

'Eiki Pal mia: Sea, 'oku t tonu p 'i loto e fo'i fehu'i ko ení. Fekau'aki eni mo e me'akaí mo e tokanga ki he k ingá. 'Oku 'i loto eni. Ka 'oku ou faka 'amu ke ke tali mai.

Sea K miti: Sai p 'Eiki Pal mia, 'ikai ke u fakakaukau'i e tonu e fo'i fehu'i ko ení, kae hoko atu e ... Me'a mai Minisit Maamá.

Tali Pule'anga ki he ngali 'ikai nau tokangaekina ngaahi fiema'u vivili he 'a'ahi

'Eiki Minisit Ako: Tapu mo e 'Eiki Sea K miti Kakató, tapu mo e 'Eiki Pal miá, kae 'uma' e Hou'eiki Minisit e Kapinetí, tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e kau N pele 'o e fonuá. Tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. 'Eiki Sea 'oku ou tokanga p ki he me'a 'a Tongatapu 4, 'i he 'ene peh 'oku 'ikai ke hanga maí 'oku mau tohi tohi p tokanga. 'ikai, mau tokanga 'aupito. Tokanga 'aupito e t pile 'a e Pule'angá ki he l pooti ko ení pea mo ho'omou feme'a'akí. 'Oku ai 'etau miniti pea 'oku ai p mo 'emau kau l kooti. Te mau foki ki he Kapineti 'ohake 'a e 'u me'a ko iá. 'ikai, kole fakamolemole atu, tokanga atu e Pule'angá ki ho'omou feme'a'akí. Hang ko e 'esitimetí. Ko e 'esitimetí 'oku ai p 'etau 'u me'a pau, pea 'oku feinga 'a e Pule'angá ke fakapa'anga 'a e ngaahi me'a pau ko iá. Hang ko 'etau ako, hang ko e mo'ui, ko e ngoue mo e ngaahi al me'a peh . Pea 'oku ai p mo e palani fakata'u 5 'a e Pule'angá tokangaekina 'a e ngaahi me'a ko eni 'oku fai ki ai e tokanga 'a e t pile 'a e kakaí, peh 'a e t pile ki he Hou'eikí. 'Oku ai p mo e ngaahi matap . Koe'uhí hang ko e me'a ko eni 'a e Fakafofonga 12 'o Ha'apai, 'oku 'i ai p mo e ngaahi matap 'e lava 'o tukituki ke ma'u mei ai ha pa'anga ke tokoni ki he ngaahi langa fakalalakaka ko ení. Hang ko ení 'oku ai e ngaahi Hai Komisiona, Nu'usila, 'Aositel lia, ko Siaina. Ko Fale Pa'anga 'oku ai 'enau pa'anga fakalalakaka *Development Fund* 'oku 'at p ke fai e kole ki ai. Ko e 'Eiki Tokoni Pal mia 'oku ai 'ene pa'anga ki he feliliuaki 'o

e 'eá mo e ngaahi me'a ko iá, 'oku lava p 'o fai e tokoni ki ai. Pea 'ikai ko ia p ka 'oku ai 'a e pa'anga fakav henga. 'Oku ai e pa'anga 'e 1 kilu 5 mano na'e sio 'a e Kapinetí, totonu ke to e hiki hake 'etau pa'anga fakav hengá ki he 2 kilu, 'a ia 'oku to e ai e fakakaukau peh ki he'etau 'esitimetri ko ení. 'Oku ai 'a e *Development Fund* 'a e ngaahi kulupú.

Lord Tu'i' fitu: Sea ka u ki'i tokoni atu p ki he 'Eiki Minisit .

Sea K miti: Minisit 'oku tali 'a e fietokoni ko ení?

Lord Tu'i' fitu: Kuo u peh , ke tuku 'a e mala'e t pulú kae 'ave ia ke ngaahi 'aki ha uafu 'o Ha'apai 'e 'aonga ange ia. Fokotu'u p . M 1

'Eiki Minisit Ako: Lava p ia 'o ma'u e mala'e t pulú, lava p mo ' , lava p mo .
Lava p ia.

'Eiki Tokoni Pal mia: Sea ke ki'i tokoni atu p .

Sea K miti: Ke ki'i tokoni mai e ...

Lolotonga ng ue Pule'anga ki he fakalelei'i uafu Ha'apai

'Eiki Tokoni Pal mia: Minisit p mo e N pelé ... 'Oku ou mahu'inga'ia 'aupito 'a e Pule'angá 'i he 'ai ko eni 'a e uafú, pea na'e pou pou 'i ai 'a e polokalama fakapasifiki p ko e *Regional program* ke fai ha sio ki hono fakalelei'i e uafu, tautefito hang ko e uafu ko eni 'i Ha'apai Sea. Pea 'oku lolotonga fai e savea, mahalo 'oku mou mea'i p , na'e lele atu e m tu'a mo me'a fai e savea ke sio ki he tu'unga 'oku 'i ai, mo sio ki he fiema'ú. Pea ko e faka'amú ia ke fakavave'i ke lava ke fai mai ha tokoni, ka 'i he taimi tatau p 'oku ai p fanga ki'i s niti mofisi holo p 'oku fai e sio ki ai na'a lava atu ai ha ki'i uafu ai 'e 1 p 2, ka 'oku fai p fakatokanga'i lahi 'a e fiema'u ko ení Sea. M 1 .

Sea K miti: M 1 . Tokoni Pal mia.

'Eiki Minisit Ako: 'E Sea k taki ko e hoko atu p . Pea hang ko eni ko 'etau pa'anga fakav hengá, 'oku to e ai foki mo e pa'anga 'e 2 mano 'oku 'ave ia ki he Potung ue Ngaahi Ng ue Fakalotofonuá, na'e ng ue'aki ia 'e au ke kumi'aki 'emau me'alele ki he fakav hengá. 'Oku tokoni 'aupito 'a e Pule'angá. Pea hang ko eni ko e tanu halá, ai e polokalama 'a e Kapinetí, Pule'angá ke tanu hala pea 'oku ai e fakakaukau ke fokotu'u ha k miti

Lord Tu'ihā'ateiho: Sea ki'i fehu'i ang fekau'aki mo e silini ko ení. Kole ke u h fanga he fakatapú. Ko 'eku fehu'í p 'a'aku ia Sea, 'a e silini ko eni ko 'oku me'a ki ai 'a e Minisit Akó, he 'oku fiema'u foki 'e Ha'apai ia hanau sipoti. Hang ko e me'a ko eni ko ... hang ko e hikí pea mo e 'u me'a peh , pe 'e lava 'o ma'u ai ha silini mei he me'a ko iá, ke fai ke ... hang ko e t pulú, ke mau lava 'o *improve* ai 'emau t pulú 'uhingá ko e *games* ko he Pasifikí, pea mo 'eku lele atu ke sio he mala'e t pulu ko peh ke hiki ko ki

Sea K miti: 'E N pele mo k taki p 'o me'a mai p he me'a ko eni

Lord Tu‘iha‘ateiho: ‘Io, k taki p Sea. Ki he motu‘a ni ia

Sea K miti: Tui homou koté Hou‘eiki.

Lord Tu‘ivakan : Ki he motu‘a ni ia ‘oku ‘ikai ke u fu‘u loko tui au ki he uafú. Ko e ‘uhingá, tukukehe kapau ‘oku fai ha savea. Taimi ko ‘oku ‘ai ai ko uafú, ‘oku ne to e hanga ‘e ia ‘o keli ‘a e ‘atakaí. Hang ko ko Pulotú, tu‘u ‘a Pulotu peh , ka ne keli ‘e ia ‘a e kekelelé. ‘Oku hoko ia Sea.

Sea K miti: N pele k taki p ko e *opinion* ia ‘a‘au. Ka ko e fie ma‘u eni ‘a e kakaí. ‘E toki ai p , Tokoni Pal miá ia ‘a e *EIA* ‘o fai e ... Sai, Hou‘eiki fakam l atu he lava ‘etau feme‘a‘akí pea ‘oku ou fakam l atu ki he l pooti faka‘ofa‘ofa ko eni kuo fakahoko maí. Ko eni kuo fokotu‘u mai. Pea fie ma‘u p ke tau ng ue fakataha. Ko e uafú, ai e taulanga ‘e 2 ‘i Ha‘apai. Ko Faka‘amu Mei pea mo e mat tahi ko na‘e ‘ofa ai ‘a e ‘Eikí, ‘a Kaleli. Ke me‘a ki ai e Pule‘angá ki he ongo uafu ko iá. ‘Oku ai e lea ‘a e *Einstein* kapau ‘oku ke fie ma‘u ke ke laka vave, me‘a tokotaha, pea kapau ‘oku ke fie ma‘u ke ke fononga l loa, tau fononga fakataha. Ko ia Hou‘eiki K miti Kakató ko e fokotu‘u atu ia, ko e fokotu‘u atu ko eni ko e fononga l l a pea ‘oku fie ma‘u ke tau fononga fakataha. M l ‘aupito Hou‘eiki, tau liliu ‘o **Fale Alea**.

Na‘e me‘a hifo leva ‘a e Sea K miti Kakato kae me‘a hake ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá ki hono me‘a‘anga.

‘Eiki Sea: Hou‘eiki m l . Na‘a ku peh ‘e au na‘e mei p loti‘i ai p ‘i ‘olunga pea tali. Hou‘eiki ko e ... tau vaeua p ‘aho ni koe‘uhí ke kole p ki he Hou‘eiki e Falé ko e taimi 4 ‘a efiáfi ke tau fai e failotu ki he ‘api ‘o Puleikú. Pea ‘oku ou tui au ... mahalo ‘oku me‘a p Hou‘eiki Kapinetí ia, ka ko e ‘uhingá p ke tau ... ‘a e ‘aho ni ke tau vaeua ‘aho p , pea ‘oku ai p mo e ngaahi me‘a kehekehe. Mahalo ‘oku kei taimi p ke ki‘i ‘atu e taimi ki he Hou‘eiki Kapinetí ka tau toki fakataha mai p ki he 10 ‘aahu pea tau toki sio ki ai p ko e h ‘a e polokalama ‘o e ‘ahó. Ka tau kelesi.

Kelesi

Na‘e kelesi ai p ‘e he ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá ‘a e fakatahá ki he ‘aho ni.

<003>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga

'Aho Monite, 13 Fepueli 2017

10:00 am

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu

2. Ui 'o e Fale Alea

3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

4. K MITI KAKATO:

4.1 L pooti A ahi Faka-Fale Alea

4.1.1 V henga Fili Ha apai 12

Me a a e Fakafofonga Ha apai 12 o fakama ala ala a e l pooti pea hoko atu a e feme a aki i he l pooti.

[12pm – Fale Alea: Toloia e Fale Alea ki he Tu apulelulu 16 Fepueli 2017]

